

Augustin Malle

TABORI NA KOROŠKEM

Ko razpravljamo o taborih na Koroškem, moramo ugotoviti, da je to prvo masovno gibanje za združitev slovenskega prebivalstva in vsega slovenskega etničnega prostora v eni upravni enoti sicer primerno prikazano v slovenskem zgodovinopisju, ne zavzema pa nobenega mesta v avstrijskem; koroški zgodovinar Martin Wutte pa v obeh izdajah o koroškem obrambnem boju podaja dokaj neresnično sliko o taborih na Koroškem:

V prvi izdaji svoje zgodovine posveča kratek odstavek tudi taborskemu gibanju, ko pravi: »Konec šestdesetih let se je na Kranjskem in Goriškem ponovno pojavila misel o slovenski provinci. V letu 1870 se je skušalo prenesti misel tudi na Koroško. Iz tega razloga se je priredil tabor (zborovanje na prostem) na Bistrici pri Pliberku, na katerem je govoril dr. Zarnik s Kranjskega. Toda tudi ta poskus je ostal neuspešen. V naslednjih letih je misel tudi na Kranjskem stopila popolnoma v ozadje. Šele zadnja leta pred svetovno vojno se pojavi načrt združitve vseh Slovencev spet na dnevnem redu.«^{1a} Wuttejeva knjiga je izšla leta 1922.

Nastanek koroškega vprašanja je avtor hotel nakazati le v velikih obrisih. Sklicuje se tudi na študij številnih virov. Zaradi tega preseneča, da je prezrl prepoved tabora leta 1868, tabor na Žopračah in tabor na Zgornjih Buhljah in da navaja le tabor, ki je potekal najdlje od Celovca. Njegova ugotovitev, da je na taboru govoril dr. Zarnik — navaja le njega — se spaja že z določeno ideologijo, namreč, da je ideja Zedinjene Slovenije vnešena na Koroško s Kranjskega. Poleg tega popolnoma negira vlogo štajerskih rodoljubov v taborskem gibanju. Sicer priznava, da je prihajalo na Koroškem med Slovenci in Nemci do različnih pogledov in trenj, toda nikoli glede delitve dežele, temveč izključno glede uporabe jezika v šolah in uradih in glede političnega zastopstva v zakonodajnih telesih. S to svojo trditvijo ne negira le taborskega gibanja, temveč tudi močan odziv na majniško deklaracijo med koroškimi Slovenci.

Nekoliko obširneje piše o taborskem gibanju v drugi izdaji svoje knjige. Vendar tudi tu še zamolčuje tabor na Zgornjih Buhljah pri Grabštanju, to je, v neposredni bližini Celovca. Wutte piše: »Uvedba ustave leta 1861 in zlasti 1867 je takoj povzročila oživitve nacionalnega gibanja Slovencev. Izhajalo je tokrat iz Spodnje Štajerske, kjer ga je oživil Josip Vošnjak iz Šoštanja. 1865 je bil v Mariboru osnovan prvi *veseslovenski program*, ki je ponovno porinil v ospredje ustanovitev enotnega slovenskega upravnega prostora. Da bi pridobili prebivalstvo za to zahtevo in ji dali večjo težo, so se prirejala v letih 1868—1870 na Spodnjem Štajerskem, Kranjskem, Goriškem in nazadnje tudi na Koroškem velika slovenska ljudska zborovanja pod milim nebom, tako imenovani tabori. Na Koroškem sta bila taka tabora julija 1870 na Bistrici pri Pliberku in septembra 1870 v Žopračah pri Vrbi. Kot govornik je nastopil na imenovanih taborih med drugimi radikalni mladoslovenec dr. Zarnik, ljubljanski odvetnik in poslanec kranjskega deželnega zbora. V Žopračah je opozoril Zarnik na nemško zmago na Francoskem in zahteval, da se pruskim in nemškim navalom postavi nasproti neka zedinjena Slovenija.«^{1b} Wutte omenja tudi adresno kranjskega deželnega zbora 30. avgusta 1870 v Ljubljani vladarju z zahtevo po Zedinjeni Sloveniji ter program jugoslovanskega kongresa v Ljubljani 1. in 2. decembra 1870

^{1a} Martin Wutte, *Kärntens Freiheitskampf*, Klagenfurt 1922, str. 19.

^{1b} Martin Wutte, *Kärntens Freiheitskampf*, *Kärntner Forschungen* Bd I, Weimar 1943, str. 31 n.

ter nadaljuje: »na Koroškem je ustanovil Einspieler 1865 slovenski list Slovenec, ki se je zavzemal za enotno slovensko upravno ozemlje, toda po dveh letih je propadel. Na nemški strani ta ponovna ogroženost enotnosti Koroške ni ostala neopažena. Nemški tisk, Klagenfurter Zeitung, Süddeutsche Post in 1870 ustanovljene Freie Stimmen, je ostro nastopil proti taborom in ljubljanskemu kongresu.« Koroški časopisi so poročali o vseh treh taborih, Freie Stimmen še v posebni meri o taboru na gornjih Buhljah pri Grabštanjju tako, da le preseneča, da Wutte ne navaja vseh treh koroških taborov. Iz dejstva, da v nobeni izdaji ne omenja prepovedi tabora na Bistrici pri Pliberku leta 1868 in praktično prepoved »Slovenca«, lahko sklepamo, da represivne korake koroških oblasti nasproti Slovencem raje zamolči. S poudarjanjem vloge dr. Zarnika in drugimi trditvami pa vzbujajo vtis, da taborsko gibanje na Koroškem ni bilo nekaj naravno zraslega in vodenega na Koroškem s strani koroških Slovencev samih. Napačno ocenjuje tudi mariborski program.

V standardnih delih avstrijskih zgodovinarjev (npr. Zöllner, Jedlicka idr.) ne zasledimo nobene omenbe taborskega gibanja na Slovenskem. Tudi v knjigi »Österreich und seine Slowenen« avtorjev Haasa in Stuhlpfarrerja masovno gibanje za Zedinjeno Slovenijo ni omenjeno.

Dosedaj najobširnejšo sliko o taborih na Koroškem sta podala Janko Pleterski v svoji knjigi »Narodna in politična zavest na Koroškem« in Vasilij Melik v zborniku »Koroška in koroški Slovenci«. Koroški tabori so omenjeni seveda tudi v drugih razpravah slovenskih zgodovinarjev.

Pleterski zlasti piše o odmevu koroških taborov v tedanjem koroškem lokalnem časopisju, o reakcijah liberalnih Nemcev in volilnem gibanju na koroškem, posebno detajlirano nastop Andreja Einspielerja na zadnjem koroškem taboru na Zgornjih Buhljah pri Grabštanjju 6. 8. 1871. Vasilij Melik poudarja nadpovprečno zastopanost Koroške v taborskem gibanju in ustrezno udeležbo na teh taborih ter navaja govornike vseh koroških taborov. Prav na osnovi obeh prikazov je Valentin Inzko v svoji »Zgodovini Slovencev do leta 1918«, ki jo uporabljajo kot učbenik na Zvezni gimnaziji za Slovence v Celovcu, dal kratek prikaz taborskega gibanja in le deloma povzel Melika: »Kljub večjim težavam se je Koroška v letih taborskega gibanja 1868—1871 povsem enakovredno vključila v prizadevanja za Zedinjeno Slovenijo v avstrijskem okviru in pokazala zanj prav enako zavzetost. Poudariti pa je treba, da so se koroški Slovenci sicer izrekli na taborih solidarni z resolucijami in zahtevami taborov, da pa sta se tako Slovensko društvo v Celovcu (1848) kot leta 1869 v Celovcu ustanovljeno slovensko politično društvo »Trdnjava« zavzemala iz gospodarskih razlogov za poseben položaj Koroške v tem smislu, da bi se dežela delila v narodno kulturnih in političnih zadevah, da pa bi ostala v gospodarskih rečeh enotna.« Avtor učbenika poudarja »avstrijsko« orientacijo gibanja, ne prevzema pa Melikove ugotovitve, da so organizatorji taborov imeli v mislih tudi usodo slovenskega prebivalstva, ki bi le temu utegnila groziti ob razpadu Avstro-Ogrske monarhije. Kot je znano, so na vseh treh koroških taborih — kot na vseh drugih — govorili tudi o gospodarskih problemih predvsem kmečkega prebivalstva. Iz dosedaj znanih virov se ne da sklepati, da bi se na teh koroških taborih govorilo kdajkoli o neki gospodarski nedeljivosti Koroške. Tudi najvažnejši peticiji Trdnjave, ki ju bomo še omenjali, govorita o zedinjenju Slovencev, seveda pa tudi o starih kronovinah. Gospodarskega aspekta ne navajata.

Politiko je v letih pred taborskim gibanjem na Koroškem krojil Andrej Einspieler, ki je zlasti v nemškem listu »Stimmen aus Innerösterreich«, pa tudi v »Slovenskem Prijatlu«, razvijal svoj politični program jezikovne enakoprav-

² Janko Pleterski, Narodna in politična zavest na Koroškem, Ljubljana 1965, zlasti strani 164—204.
³ Vasilij Melik, Tabori na Koroškem; Koroška in koroški Slovenci, ur. Vladimir Klemenčič, Janko Pleterski, Tone Zorn, Janko Kos; Maribor 1971, str. 159—167.

⁴ Valentin Inzko, Zgodovina Slovencev do 1918, Celovec 1978, str. 130 n.

nosti koroških Slovencev na šolskem, sodnem in upravnem področju. To enakopravnost je hotel doseči s formiranjem jezikovno zaokroženih upravnih enot in volilnih okrajev ter ob tesnem sodelovanju z nemškim konservativnim katoliškim taborom na Koroškem. Zavzemal se je za zgodovinsko načelo, revolucionarno zahtevo po Zedinjeni Sloveniji iz leta 1848 pa pojmoval le kot »šibo«, ki bi jo kazalo uporabiti v primeru, če koroški Nemci zahtevi po jezikovni enakopravnosti ne bi ugodili. To politiko je Andrej Einspieler v bistvu zagovarjal tudi v letih izhajanja celovškega Slovencev, vendar je dopuščal v njem tudi nasprotna gledanja, dokler v tem časopisu sploh ni prodrlo gledanje, da bo tudi jezikovno enakopravnost mogoče doseči le v »Sloveniji«. Pod vplivom številnih sodelavcev, in odločilnih dogodkov v letu 1866 je spremenil Einspieler naslov rubrike »Dežele notranjeavstrijske« v »Slovenske dežele«. Svojih starih gledanj ni več javno razvijal, pač pa tudi lahko rečemo, da se jim ni odpovedal. Za nekaj let se je umaknil iz prve vrste slovenskih, koroških političnih delavcev in proti koncu taborskega gibanja ga ponovno najdemo na čelu slovensko-nemškega političnega sodelovanja na izrazito konservativnih, katoliških načelih. Brez dvoma je Einspieler glavna oseba slovenske koroške politike v 19. stoletju. Ocene njegovega političnega delovanja pa so različne.⁵ Zaradi svojih sposobnosti in navkljub svoji konservativni politiki je bil predmet stalnih napadov nemških nacionalcev. Einspieler se v kratkih letih, v katerih ga ne najdemo v prvi vrsti političnih delavcev, ni popolnoma prostovoljno abstiniral od političnega dela. Priznati pa moramo, da je bil kljub svojemu katoliško konservativnemu prepričanju stalno ogrožen zaradi svojih narodnopolitičnih zahtev. Niti cerkev, eden izmed stebrov avstrijske državne oblasti, ga ni znala, ali pa ga ni hotela obvarovati pred sodnijskim in siceršnjim preganjanjem. Krški škof se za enega svojih najspodobnejših duhovnikov ni nikoli javno zavzel, prav nasprotno, znane so nam svarilne škofove besede na račun njegove novinarske dejavnosti.⁶

Poleg leposlovnih, verskih in političnih listov, ki so budili in krepili slovensko narodno zavest, moramo upoštevati v tem obdobju še delo celovške čitalnice, ustanovljene 1862. Medtem ko so bile spodnještajerske čitalnice, kraji, kjer se je pričevala izoblikovati mladoslovenska miselnost in so odigrale čitalnice tudi pomembno vlogo pri taborskem gibanju, kaj takega o celovški čitalnici ne moremo trditi. Po začetnem uspešnem delovanju je v celovški čitalnici, seveda tudi zaradi hudega nasprotovanja nemških liberalcev, pojemala delavnost, dokler aktivnost ni popolnoma zamrla in niti ni mogoče več ugotoviti občnih zborov. Situacija se spremeni šele z nastankom »Trdnjave«. V novo nastali situaciji pa zadobi celovška čitalnica, kjer ima prvo besedo Einspieler oziroma njegov krog, funkcijo indirektnega tekmeča Trdnjave. Tako ni čudno, da Einspielerjev Kärntner Blatt stalno poroča o političnem društvu Trdnjavi, a poudarja tudi pomen aktivnosti celovške čitalnice. Isto velja za »Besednika«, prav tako list, na katerega je imel Einspieler indirekten vpliv. Odborniki celovške čitalnice polagoma prevzemajo po taborih odborniška mesta Trdnjave.

Celovška čitalnica obnovi svoje delo leto dni po ustanovnem občnem zboru Trdnjave in najame društveno sobo v gostilni »Zum weißen Lamm«. 7. januarja leta 1871 organizira veselico,⁸ vrstijo se predavanja, k sodelovanju odbor pritegne celovške srednješolce, na voljo je večje število slovenskih, hrvaških, čeških, srbskih in nemških listov,⁹ svojo dejavnost popestri s kratkimi dramatičnimi prizori in z deklamacijami,¹⁰ organizira dijaški pevski zbor,¹¹ ki se razvije v či-

⁵ Pleterski, n. o. m. — Valentin Inzko, Das Leben und Wirken Andreas Einspielers, Graz, fil. dis. 1948 —; Bartholomäus Petrei, Die Slowenische Frage in der Kärntner Presse 1848—1863, Wien, fil. dis. 1948.

⁶ Arhiv škofijskega ordinariata v Celovcu, akt. A. Einspielerja.

⁷ Besednik 1870, str. 134.

⁸ Besednik 1871, str. 31 n.

⁹ Besednik 1871, str. 6.

¹⁰ Besednik 1872, str. 24.

¹¹ Besednik 1872, str. 176.

talniški pevski zbor pod vodstvom Mavriča,¹² v poletnih mesecih načrtuje izlete, loti pa se tudi veselice na čast Francetu Prešernu, kjer nastopa zbor in godba igra do jutra.¹³ Te aktivnosti izvaja delno v razširjenih društvenih prostorih, delno pri Sandwirtu in potem svoje prostore najame v gostilni »Zum Hirschen«,¹⁴ kjer postavi tudi knjižnico.

Šestdeseta leta 19. stoletja so tista, v katerih je na južnem Koroškem delovalo še največ ljudskih šol s slovenskim učnim jezikom. To so šole, ki so nastale po letu 1848. Šolska nadzorna oblast je do sprejema ljudskošolskega zakona v cerkvenih rokah in slovenska duhovščina ima v šolski upravi tehtno besedo. Po sprejemu ljudskošolskega zakona pa se situacija pričena naglo spreminjati. Tu pa tam učitelji uradne spise opravljajo tudi še v slovenščini in se podpisujejo s slovenskimi in nemškimi črkami,¹⁵ pričena pa se tudi že preorientacija učiteljstva in njegov prehod na nemško nacionalna stališča.

Od 1848 domala ni preteklo leto, ne da bi bila oblast slovenske občine povpraševala po učnem jeziku oziroma odredila uporabo učnega jezika.¹⁶ Način povpraševanja se je razlikoval med posameznimi okraji in celo med posameznimi šolskimi okoliši istega okraja. Vse je bilo več ali manj odvisno od zastavljenega cilja, ki je bil, da se nemščini da dominantna vloga tudi v ljudskih šolah slovenskega jezikovnega območja.

Vsebinsko ta vprašanja lahko strnemo v tri glavna: naj bo učni jezik le nemščina, naj bo to slovenščina, naj se poučuje v začetku ljudske šole v slovenščini, in se potem preide na nemški učni jezik? Najbolj samovoljno je interpretirala posvetna šolska oblast odločitev slovenskih občin, ki so se izrekle za začetni slovenski pouk s prehodom na nemškega. Časovni trenutek tega prehoda je bil odvisen od samovolje šolske oblasti in učiteljev. Želje slovenskih občin niso bile enotne, kot se je to deloma v preteklosti skušalo prikazati,¹⁷ temveč so se zelo razlikovale. Svoj vpliv je kazala tudi že agitacija proti »novoslovenskemu« jeziku in s tem tesno povezano višje vrednotenje nemščine. Učitelji, ki so se izkazali z nemškim učnim jezikom, so bili nagrajeni najprej s strani privatnih oseb, dokler ni ta sistem honoriranja poneemčevanja prevzel delodajalec. Tako je npr. razdelil v Borovljah 1. aprila 1870 deželni poslanec Josef Mayer 190 goldinarjev med učitelje, ki so poučevali v nemščini,¹⁸ okrajni šolski nadzornik Steiner¹⁹ pa je leto poprej sprožil postopek za nemški učni jezik na ljudski šoli v Slovenjem Plajberku in leta 1870 ponudil v imenu »Nemcem prijaznega slovenskega demokrata« Seebacherja iz Hodiš za dve leti nemškega učnega jezika na isti šoli 60 goldinarjev. Okrajna šolska nadzornika Anton Bichler in Matthias Laßnig sta za področje okrajev Šmohor in Celovec — okolica odredila, da se mora vršiti pouk v nemščini od drugega šolskega leta naprej.²⁰ O Laßnigu je vedel Kärntner Blatt povedati, da je bil šolski sluga, ki se je povzpел na mesto okrajnega šolskega nadzornika, da je bil za časa deželnega šolskega nadzornika Rudmaša »prenapet panslavist«, v času svoje nadzorniške funkcije pa »zagrižen ponemčevalec«. ²¹ Drugi tak primer je okrajni šolski nadzornik Valentinitich. Že ob imenovanju za učitelja v Bistrici v Rožu se Kärntner Blatt sprašuje, ali bo ta nekoč poznani narodnjak in zdaj kot priden pedagog hvaljeni učitelj žrtvoval svoja načela novi službi in hoče vedeti za učni jezik na šoli. Za list je jasno, da mora to biti le slovenščina.²² Leta 1875 je bil Valentinitich imenovan za šolskega

¹² Besednik 1873, str. 16.

¹³ Besednik 1874, str. 20.

¹⁴ Besednik 1874, str. 52.

¹⁵ Zapisnik šole v Kotmari vasi, kopijo hrani SZI, Celovec.

¹⁶ Kärntner Blatt 1869, št. 46.

¹⁷ Martin Wutte, Die utraquistische Volksschule in Kärnten. Zur 50-jährigen Jubelfeier des Reichsschulgesetzes vom 14. Mai 1869, Klagenfurt 1919.

¹⁸ Kärntner Blatt 1870, št. 29.

¹⁹ Kärntner Blatt 1869, št. 50.

²⁰ Kärntner Blatt 1869, št. 46.

²¹ Kärntner Blatt 1875, št. 43.

²² Kärntner Blatt 1870, št. 81.

nadzornika v rožeškem okraju in tam zamenjal Quantschniga, ki je bil premeščen v boroveljski okraj. Ob tej priložnosti piše list, da se je Valentinitšch svojčas zelo ponašal s svojim »slovanskim patriotizmom« in da je celo v slovenskih listih pisal proti ponemčenju šole dolge članke.²³ Quantschnig pa se je kot inšpektor šolskega okraja že izkazal kot mož, ki je videl glavni namen slovenske šole v tem, da se otroci nauče nemščine.²⁴

Ponemčenje v času taborov ni zajelo celotnega učiteljskega kadra. Učitelj slovenščine na celovškem učiteljišču, Gregor Sommer, je deloval v narodnem smislu, pisal učbenike in predaval v celovski čitalnici.²⁵ Ko so imenovali 1869/70 nove nadzornike, pa kot edini slovenščine zmožni novi nadzornik ni prišel v slovenski okraj, temveč v nemškega, kar je bila uganka za slovensko prebivalstvo.²⁶ Okrajni šolski nadzornik velikovškega okraja Pepeunik je na neki učiteljski konferenci menil, da naj je »tri cela leta pouk v materinščini otrok, potem šele naj se sprejme drugi deželni jezik v pouk v tistih občinah, ki to zahtevajo. Pa tudi tu naj se izobraževanje pridno nadaljuje v materinščini otrok. Izobraževanje ljudstva, ne pa priučenje nekaterih tujih fraz, je namen ljudske šole!«²⁷ 29. marca 1875 je deželno učiteljsko društvo priredilo v Pliberku svoj letni zbor. Ob tej priložnosti je spregovoril o šolah v slovenskih občinah Kārl Preschern, ki je pozneje spisal slovensko-nemški Abecednik in postal še šolski nadzornik. Predlagal je resolucijo: »V slovenskih šolah, kjer je ob vstopu v šolo tretjina ali manj otrok z znanjem nemščine, ostane slovenščina do petega šolskega leta učni jezik, nakar stopi na njeno mesto nemščina; toda že v prvem šolskem letu naj se otrokom z nazornim poukom nudi nek osnovni fond nemških besed, ki naj služi kot osnova poznejšemu jezikovnemu pouku; dalje naj se v drugem šolskem letu prične s pisanjem in branjem v nemščini in naj se stopnjuje zahtevnost glede na razumevanje in obvladanje jezika, da se lahko v omenjenem času nemščina uvede kot učni jezik. V šolah, kjer je polovica nemških in polovica slovenskih otrok, naj učitelj skrbi od začetka naprej za oba jezika s posebnim oziranjem na nemščino in naj zadnjo uveljavi na četrti šolski stopnji kot edini učni jezik.«²⁸

Resolucijo je po ostri razpravi soglasno potrdilo vseh 80 navzočih učiteljev, ki so zahtevali še izpopolnitev učil na utrakvističnih šolah.

Učiteljstvo na južnem Koroškem je postopno menjalo svoje gledanje učnega jezika na šolah slovenskega etničnega ozemlja, v svojih naziranjih ni bilo popolnoma enotno in se je zavedalo pedagoških načel. Pač pa ravno ta pliberška resolucija dokazuje, kako malo se je upoštevalo pri učnem jeziku mnenje aktivnega učiteljstva in kako dosledno se je uveljavilo načelo, da o učnem jeziku edino sklepata vzdrževalca šol — to je občina in deželni odbor.

Učitelji in učiteljišniki so se aktivno udeleževali tudi taborov. Na bistriški tabor se je vovbrški učitelj peljal s slovensko zastavo in ob spremljavi godbe.²⁹ Učiteljišniki pa so prirejali v celovski čitalnici proslave v čast Francetu Presernu in nastopali kot pevci na taborih skupno z drugo celovško slovensko dijaško mladino.³⁰ Gotovo se je veliko učiteljev ponemčilo, proces pa je bil dolgotrajnejši kot običajno čujemo; izrazit je postal, ko šolska nadzorna oblast ni dopuščala več nobenega dvoma o svoji nemškonacionalni usmerjenosti. Učitelji slovenskega etničnega ozemlja na Koroškem so kazali razumevanje za slovenski učni jezik in tudi niso bili indiferentni do slovenskih zahtev po enakopravnosti

²³ Kärntner Blatt 1875, št. 43.

²⁴ n. o. m.

²⁵ Besednik 1871, str. 31 n.

²⁶ Kärntner Blatt 1869, št. 37.

²⁷ Kärntner Blatt 1870, št. 3.

²⁸ Kärntner Blatt 1875, št. 14.

²⁹ Wanderer 1870, št. 216.

³⁰ Teodor Domej, O začetkih delovanja slovenskih kulturnih društev na Koroškem, v: Človek ne živi samo od kruha. Slovenska prosvetna zveza in njenih petinšeset let, Celovec 1983, str. 5—25.

slovenščine v šoli, pač pa je šolska oblast preprečevala številnejši angažma za slovenske zahteve.

Politični razvoj med Slovenci na Koroškem je v letih 1867—71 moral biti v mnogočem podoben onemu med Slovenci na Spodnjem Štajerskem. Na Koroškem se je izoblikovala postopoma pod vplivom dr. Valentina Pavliča in Albina Poznika skupina oseb, ki je sklicala preko Slovenskega Naroda za 29. september 1868 tabor v Bistrici pri Pliberku. Oklic je podpisalo 52 koroških posestnikov. Velikovski okrajni glavar je popolnoma napačno ocenjeval moč slovenskega narodnega gibanja svojega okraja. Medtem ko je oblast na Koroškem pozorno spremljala aktivnosti Andreja Einspielerja, je prezrla nastanek liberalnega kroga okoli Pavliča in Poznika.

Ta liberalni oziroma mladoslovenski krog, ki se je formiral že pred ustanovitvijo političnega društva »Trdnjava«, je po Albinu Pozniku, ki je tedaj deloval v Velikovcu, sporočil 27. avgusta 1868 cesarsko kraljevemu okrajnemu glavarstvu v Velikovcu, da namerava prirediti pod milim nebom v Bistrici pri Pliberku ljudsko zborovanje. Originalno naznanilo je bilo pisano v slovenščini oziroma »slovanskem jeziku«³¹ in se ni ohranilo. Na nemškem prepisu oziroma prevodu pa je zabeleženih 27 podpisnikov.³² Podpisniki so okrajnemu glavarstvu naznanili, tudi spored zborovanja. Zanimivo je, da med programskimi točkami ne najdemo direktne zahteve po Zedinjeni Sloveniji, kar močno spominja na ljutomerski tabor. Program je zajemal štiri točke, in sicer:

1. Kako naj se uresniči člen 19 državnega osnovnega zakona z ozirom na urade in šole?
2. Kako naj se spremeni volilni red, da bodo dosegli tudi Slovenci na Koroškem njihovem številu in obdavčenju primerno število svojih zastopnikov v deželnem in državnem zboru?
3. Kakšne občine so boljše, večje ali manjše?
4. Kaj storiti, da se izboljšajo razmere kmetov?

Tudi okrajni glavar je skrbno zasledoval, na svojem območju vsak pojav slovenskega nacionalnega gibanja. O prošnji je obvestil deželno predsedstvo, in povedal, da je shod pod milim nebom, ki so ga proponenti napovedali za 29. september 1868 ob drugi uri popoldne, prepovedal po § 7 zakona z dne 15. novembra 1867, češ da ta ne dovoljuje taborov v takšni bližini Celovca, dokler tam zaseda deželni zbor. V kratkem sporočilu je okrajni glavar 19. septembra 1868 informiral deželnega predsednika o nameravanem taboru in o njegovi prepovedi. Teden kasneje je glavar sporočil istemu še program prireditve in navedel vse podpisane sklicatelje tabora. Kot protagonista sklicateljev je navedel Albina Poznika, koncipienta dr. Valentina Pavliča in posestnika Petra Muriija z Jezerškega. Seveda pa okrajni glavar tudi sicer ni bil voljan dovoliti zborovanja, ker sam pravi, da bi prepovedal shod v drugem primeru na osnovi § 6 istega zakona.

Deželno predsedstvo je nato naročilo dne 25. 9. 1868 okrajnemu glavarstvu v Velikovcu, da posebno pazi, da zborovanje navkljub prepovedi le ne bi potekalo. Poseben okrajni komisar se je 29. septembra 1868 na licu mesta prepričal, da so se sklicatelji tabora prepovedi držali. Okrajno glavarstvo je vedelo še sporočiti, da bi na tabor došli s posebnim vlakom iz Maribora voditelji in deželni poslanci štajerskih Slovencev dr. Razlag, dr. Srnec, dr. Vošnjak, dr. Dominkuš in Hermañ, pričakovalo pa je tudi udeležbo s Kranjskega in na koncu poročila pristavilo, da bo prepovedani tabor sklican v naslednjem letu.³³

Bistriški tabor, ki bi bil tretji v vrsti slovenskih taborov, je torej oblast prepovedala. Ni znano, da bi bili sklicatelji tabora naredili kak priziv na deželnega predsednika ali notranjega ministra. Verjetno pa tabor ob poznejšem terminu

³¹ KLA Präs. Fasz. 79/1162 de 1868.

³² n. o. m.

³³ KLA Präs. Fasz. 79/1223 de 1868.

v letu 1868 itak ne bi bil izvedljiv. Pa tudi namera, da skličejo tabor na Koroškem v letu 1869, sklicatelji niso uresničili. Vzrokov, zakaj je trajalo vse do 31. julija 1870, da je na Koroškem potekal prvi tabor, je verjetno več.

Koroški Slovenci še niso imeli političnega društva, ki bi organiziralo tabore, celovška čitalnica pa je še spala. Omembe vredna sta še dva možna vzroka, da se je Koroška praktično šele sredi leta 1870 vključila v taborsko gibanje. Kranjski deželni predsednik je o vplivu taborov na slovensko prebivalstvo poročal 5. maja 1869 koroškemu deželnemu predsedniku in označil tabore kot rezultat občutka skupnosti Slovencev.³⁴ Nekaj dni kasneje je pisal o taborskem gibanju tudi vodji tiskovnega biroja in posebej opozarjal na vpliv, ki ga imajo govorniki na taborih na slovensko prebivalstvo ter o vplivnosti slovenske duhovščine. Ministrski predsednik je bil brez dvoma obveščen o glavnih zahtevah slovenskih taborov s strani podrejenih uradnikov in ne le iz nemškega dnevnega tiska.³⁵ Zgoraj omenjeni poročili je kranjski deželni predsednik odposlal pred vižmarskim taborom, torej pred dogodki z ljubljanskimi turnarji v Vevčah in na Jančah, ki jih je domala ves nemški tisk monarhije napihnil in označil kot neposredno posledico taborov, v prvi vrsti pa vižmarskega. Obstajala je nekaj mesecev konkretna nevarnost, da Dunaj tabore nasploh prepove. S slovenskim taborskim gibanjem se je ponovno bavil ministrski svet, z njim je bil konfrontiran cesar Franc Jožef, pa tudi vojaška oblast je ocenjevala nastalo situacijo na jugu monarhije.

Protokoli ministrskega sveta³⁶ iz leta 1869 niso popolnoma ohranjeni. Poleg tega je del teh protokolov trpel hudo škodo leta 1927, ko je na Dunaju gorela v zvezi z nemiri pravosodna palača. Deli oziroma kosi protokolov so zgoreli. Iz dostopnega arhijskega materiala je razvidno, da je ministrski svet razpravljal o slovenskih taborih in o situaciji na Kranjskem na sejah 29. maja, 7. junija, 9. junija, 15. junija, 27. junija in 2. julija 1869. Torej je ministrski svet kar šestkrat razpravljalo o materiji, pri čemer izstopata seji 27. junija, ki jo je vodil cesar Franc Jožef, na kateri je ministrski svet praktično potrdil stališča in ukrepe, ki jih je predlagal avstrijski vladar, in zadnja, na kateri je ministrski svet sklepal ponovno o potrebi ojačitve vojaščine na Kranjskem.

29. maja 1869 je ministrski svet pod točko V. dnevnega reda razpravljalo o ukrepih proti slovenskim taborom zaradi izgrede v Vevčah. Navzoči so bili ministrski predsednik grof Taaffe, ministri Plener, Hasner, Potocki, Giskra ter Herbst. Notranji minister Giskra je ministrski svet seznanil z dvema poročili kranjskega deželnega predsednika Conrada in iz njih ter iz nekega tajnega poročila sklepal, da je razpoloženje med slovenskim prebivalstvom proti Nemcem zaradi številnih agitacij v najvišji stopnji razburjeno in pomisleka vredno. V mislih je imel tendenco taborov, ki da je odločno naperjena proti obstoju ustave in ki da zasleduje ustanovitev nekega kraljestva »Slovenija« in posiljevanje Nemcev, kar vse da nedvoumno ogroža javno blaginjo. »Temu početju je treba narediti enkrat konec« je rekel notranji minister na seji in menil, da bo ugodil deželnemu predsedniku s tem, da rekurzov o prepovedi taborov ne bo ugodno reševal. Ministrski predsednik Taaffe je menil, da se prepoved ljudskih zborovanj ne more izreči enostransko le za slovenska ljudska zborovanja, temveč da mora zadeti zborovanja nasploh. Pravosodni minister Herbst se je pridružil mnenju ministrskega predsednika in zahteval pojasnilo deželnega predsednika Conrada zaradi njegove odsotnosti iz Ljubljane na dan dogodkov in pojasnilo, zakaj na kraj dogodkov ni poslal žandarmarije. Notranji minister je menil, »da ima vzroke le za prepoved slovenskih taborov...«. Po daljši razpravi

³⁴ KLA Präs. Fasz. 84/412 de. 1868.

³⁵ HHStA, fond Tiskovni urad, št. 328/III. de 1869. Nacionalni in socialni programi pri Slovencih, Ljubljana 1975.

³⁶ AVA, M. R. Prot. No. 68, 29. V. 1869, M. R. Prot. No. 71, II 7. VI. 1869, M. R. Prot. No. 72, 9. VI. 1869, M. R. Prot. No. 74, 15. VI. 1869, M. R. Prot. No. 76, 27. VI. 1869, M. R. Prot. No. 77, I 2. VII. 1869, (1. Ministerrats-Protokolle 1869; 21. 4.-5. 7., NI. 54-79).

se je ministrski svet s petimi glasovi proti glasu notranjega ministra Giskre izrekel proti predlogu prepovedi taborov in zahteval novo poročilo Conrada »o dejanskem stanju«.

7. junija so ministri Plener, Hasner, Giskra, Herbst in Brestel pod predsedstvom Taaffeja pod točko VII dnevnega reda poslušali Poročilo o kmečkih ekscesih na Jančah in v Vevčah na Kranjskem. Obširno poročilo o kmečkih ekscesih je deželni predsednik Conrad povezal z ugotovitvijo, da koreninijo dogodki v zadnjih taborih. Točno je opisal Conrad razmerje strank v ljubljanskem magistratu od 1867 naprej.

Povod za tabore pripisuje razmeram na ljubljanski občini in grožnjam nemške stranke, da bo svojo moč pokazala, tudi pri deželnozbornskih volitvah. To je prizadelo po Conradovem mnenju voditelje Slovencev, ki so iskali priložnost za protidokaz in s tem je prišlo taborsko vprašanje na dnevni red. Glavna zahteva taborov je zedinjena Slovenija, ki jo ljudstvo navdušeno pozdravlja, nadalje zahteva po enakopravnosti slovensčine, v soli in pred uradi. Glede slovenskega uradnega jezika je Conrad menil, da najboljše predpisi notranjega in pravosodnega ministrstva niso popolnoma izvedljivi, ker slovensčina nima tiste tehnike kot češčina in poljščina. O slovenskih voditeljih je menil, da niso bili aktivno udeleženi pri zadnjih dogodkih, pač pa je krivdo pripisoval med drugim krogu društva Slovenija. Predlagal je več ukrepov, sicer pa menil, da je za varnost podeželskega prebivalstva in za mir po zaprtju 23 oseb v zadostni meri poskrbljeno. Izrekel se je za odvzem policijske oblasti več občinam litijskega okraja. Obe tovarni v Vevčah pa je že ščitila pred možnimi napadi kompanija vojakov. Obenem je predlagal, da se glede na to, da so nameravani nadaljnji tabori, ojači vojaška posadka na Kranjskem. Ministrski predsednik je menil, naj zaenkrat ostane na Kranjskem kavalerija, ki so jo nedavno premestili tja; in da bi poklicali še regiment infanterije. Conrad je menil, da bi to zadostovalo in je v nadaljevanju razprave karakteriziral narodno stranko, »ki obstoja kot vsaka narodna stranka iz velikih prvih osebnosti, potem iz skupine ljudi, ki vidijo svoj interes v agitaciji in končno iz frakcije fanatičnih posameznikov, katerim je v prvi vrsti treba prišteti študente«. Menil je, da o nemški stranki ni mogoče govoriti, ker obstoji nemško prebivalstvo iz ca. 300 družin v Ljubljani, iz popolnoma mirnih Kočevarjev in iz manjše enklave ob koroški meji. Občinski svet naj bi skušal cepiti slovenske voditelje, ki itak hodijo vsak svojo pot. Vlada naj bi pomirjajoče vplivala na obe stranki in na ljubljanski občinski svet. Zavzel se je zato, da bi sodnijski postopek proti pripetim ne trajal predolgo. Do pomirjenja duhov bo najprej prišlo, če se Nemcem priporoči zmernost in obzir glede na njihov manjšinski položaj, je rečeno v protokolu o Conradovih izvajanjih. Razmišljalo naj bi se po Conradovih besedah tudi o duhovščini, ki odloča pri volitvah. Slovenijo je označil kot frazo, ki je v ustih vseh, v čigar realizacijo pa kljub temu nihče ne verjame resno. Opozoril je na dr. Costo, h kateremu hodijo po nasvet vsi pripadniki narodne stranke, in označil Bleiweisa kot najpomembnejšega, pa tudi kot najprevidnejšega slovenskega voditelja ter zaključil: »Tem voditeljem nasproti niso možni nikakršni ukrepi, edino česar se je glede njih treba držati, je, da se jim nič ne prizna, se jih pa tudi ne izziva«. Iz protokola ni razvidno, kakšne sklepe je na tej seji sprejel v tej točki ministrski svet, ker je ministrski predsednik sejo zaključil po informaciji deželnega predsednika Conrada.

Ministrski svet je ponovno razpravljal 9. junija pod točko XIII dnevnega reda o Splošnih ukrepih zaradi ekscesov na Kranjskem. Poleg ministrskega predsednika Taaffeja so bili navzoči še ministri Hasner, Giskra, Herbst in Brestel. Notranji minister je predložil poročilo deželnega odbora, ki je imel slovensko večino (Bleiweis, Toman, Costa), in rekel, da na to ne bo odgovoril, kot tudi ne bo odgovoril na prikaz dogajanja s strani ljubljanskega občinskega sveta. Po

intenzivnem pogovoru z odposlanci občinskega sveta pa »1. mora prošnjo deželnega predsednika in župana živo podpreti, da se premesti na Kranjsko regiment infanterije in bilo bi želeli, da se za to določi nekranjski regiment; 2. zagovarja, da se pri zasedbi far gleda po možnosti na to, da se te ne dodelijo duhovnikom, ki so vmešani v narodno agitacijo, na kar se polaga s strani deželnega predsednika in odposlancev občinskega sveta posebna važnost; 3. okrajnim glavarjem bo naročil, da prebivalstvu ob priložnosti uradnih dni pojasnijo usmeritev vlade in ustavnopravno ureditev ter medsebojni položaj narodnosti. Naročil bo slednjim tudi, da v slučajih, v katerih se prižnica zlorablja v agitacijske namene, takoj naredijo prijavo na deželnega predsednika. Deželnemu predsedniku je namignil, naj zaenkrat ne dovoli taborov s sklicevanjem na § 6 zakona o zborovanjih.«

Minister za bogočastje in pouk je naznanil, da bo organe šolske nadzorne oblasti obvezal, da strogo preprečujejo narodnostrankarsko udejstvovanje na šolah in da bo pri imenovanju duhovnikov postopal z veliko previdnostjo.

Ministrski svet je predlagane splošne ukrepe obeh ministrov vzel na znanje. Conradovo poročilo in obisk odposlancev ljubljanskega občinskega sveta sta obrodila prve sadove.

Na ministrskem svetu 15. junija 1869 je ministrski predsednik seznanil kolege ministre z zahvalo trgóvske in obrtne zbornice v Ljubljani, da vlada zaradi zadnjih dogodkov ni odredila nobenih izjemnih odredb. Zbornica je v svoji zahvali izrazila prošnjo in upanje, da vlada odredbe, ki bi se tako bistveno dotikale interesov trgovine in obrti, tudi v bodoče ne bo imela povoda sprejeti.

Omenili smo že zasedanje ministrskega sveta 27. junija 1869 pod predsedstvom cesarja Franca Jožefa. Navzoči so bili: ministrski predsednik grof Taaffe, ministri Plener, Hasner, Potocki, Herbst in Brestel, odsotna pa ministra Giskra in Berger. Pod točko I Odstop od predloga za premestitev infanterijskega regimeta na Kranjsko je ministrski svet ponovno obravnaval vprašanje slovenskih taborov in kmečke ekscese v Vevčah. Cesar Franc Jožef je spregovoril o poročilu vojnega ministra o premestitvi infanterijskega regimeta iz Koroške na Kranjsko in menil, da mora zadevo dati ponovno v pretres ministrskemu svetu, ker »sploh ni prepričan o potrebi ojačitve vojašine na Kranjskem«; na Kranjskem že dlje časa ni prišlo do dogodkov, ki bi upravičevali tak ukrep, če pa bi se izkazal za potrebnega, bi vojaške oddelke lahko prepeljali v 24 urah po železnici iz Koroške in Goriške. Tudi FML baron John in poveljnik vojaških oddelkov na Kranjskem sta po besedah cesarja zanikala potrebo takega ukrepa. Zato bi bilo želeli, da bi se premestitvi lahko odrekli, ker je z vojaškega stališča pogojena z raznimi nedostatki in bi imela za posledico prekinitve rednega dela in pouka pri prizadetem regimentu, kar bi bilo treba zaradi kratkega vojaškega roka moštva po možnosti preprečiti.

Ministrski predsednik je opozoril, da je ojačitev vojašine na Kranjskem predlagal deželni predsednik pod pritiskom obžalovanja vrednih dogodkov, ki so se tam zgodili in zaradi pomiritve strahu mestnega prebivalstva v Ljubljani in da novih nemirov od tedaj naprej ni bilo več. Pod pogojem, da ostaneta na Kranjsko premeščena dva eskadrona kavalerije v deželi, ker utegneta vsekakor zadostovati za preprečitev nedovoljenih »mitingov«, bi za zdaj lahko odstopili od premestitve infanterijskega regimeta na Kranjsko. Ministrski predsednik je opozoril na cesarjevo besedo, da se v primeru potrebe lahko okrepi vojaščina na Kranjskem v 24 urah. Minister za pouk je menil, da bi bilo treba ponovno vprašati za mnenje deželnega predsednika, ki bi morda sam odstopil od svojega predloga. Cesar in navzoči ministri so se s tem strinjali.

Ministrskega sveta se ni udeležil notranji minister Giskra, ki je vse do tedaj najbolj zagovarjal Conradov predlog in se je praktično tudi pridružil mnenju

odposlancev ljubljanskega mestnega sveta. V njegovem imenu je minister za pouk ponovno pisal Conradu.

2. julija 1869 se je ministrski svet zadnjič posvetoval o vprašanju pomnožitve vojaščine na Kranjskem. Ponovno je predsedoval Taaffe, navzoči pa so bili ministri Plener, Herbst, Potocki, Brestel in Hasner. Finančni minister Brestel je na seji referiral o Conradovem odgovoru glede nujnosti potrebe pomnožitve vojaščine na Kranjskem in interpretiral pisanje deželnega predsednika v smislu, da le-ta ne misli ugovarjati proti neufresničitvi predlaganega ukrepa, da pa iz njegovega pisanja izhaja, da zavrača odgovornost ob morebitnih bodočih dogodkih. Finančni minister je postavil v ospredje svojih nadaljnjih izvajanj finančni ter vojaški aspekt takega ukrepa, označil Kranjsko kot deželo, kjer je javni red stalno ogrožen, nakazal vprašanje odgovornosti, ki se je sam pod nakazanimi razmerami ne upa prevzeti, in predlagal, da se cesarja vnovič prosi za dovoljenje za premestitev infanterijskega regimenta ali vsaj dveh bataljonov infanterije, v primeru pa, da bi njegovo veličanstvo iz vojaških ozirov predloga ne odobrilo, naj bi pustili oba na Kranjsko premeščena eskadra kavalerije v deželi.

Ker je deželni predsednik Conrad v svojem poročilu pisal o zaščiti uradov in javnih ustanov s strani vojaščine, je kmetijski minister Potocki menil, da vendar ne gre za zatrtje neke revolucije, v kateri bi bila vojaška zasedba zgradb potrebna, temveč za poseg ob nekem kravalu, zato pa vendar zadošča obstoječa garnizija. Minister za pouk je med drugim rekel, da je v slučaju nemirov pod vsemi pogoji treba skrbeti za varnost javnih ustanov in blagajn, kar pogojuje vojaško zaščito zgradb, če pa bi prišlo na več mestih hkrati do nemirov, potem za vzpostavitev reda potrebna vojaščina ne bi bila več na voljo v zadostnem številu. Ker v takem primeru deželni predsednik odklanja odgovornost in bi bilo pod temi razmerami tvegano, ako jo prevzame ministrstvo, poleg tega pa stroški premestitve vojaških oddelkov niso znatni, soglaša s predlogom finančnega ministra.

Ministrski predsednik je dejal, da je svojčas soglašal s pomnožitvijo vojaščine na Kranjskem, ker bi bila, če bi do te prišlo v trenutku poekscsiesih, s tem povezana učinkovita demonstracija. To se ni zgodilo in od zadnjih dogodkov je poteklo šest tednov, ne da bi se kaj dogodilo, kar bi kazalo na ponovitev nemirov, deželni predsednik pa je izdal splošno navodilo, da se do nadaljnjega taborov ne sme dovoliti. Zadržati vojaščine je treba le, da se preprečijo nedovoljeni tabori. Zato pa zadošča vojaščina, ki je na voljo.

Premestitev infanterijskega regimenta na Kranjsko z vojaškega stališča ni zaželjena, ker bi bile enote dislocirane daleč ena od druge, zaradi tega pa bi postala dobra izvežba pri kratkem vojaškem roku težavna. Če deželni predsednik pravi, da potrebuje večji del ljubljanske garnizije že za zasedbo javnih zgradb, potem pozablja, da bi morala biti policija že vnaprej seznanjena z morebiti načrtovano vstajo, in da je potem možno v 16 urah iz Gradca dovesti potrebno vojaško moč. Ministrski predsednik govori iz političnih aspektov proti vojaškim ukrepom in meni, da bi prav s temi naredili iz dogodkov neko »slovensko vprašanje«. Iz vseh teh ozirov smatra, da mora glasovati proti premestitvi infanterijskega regimenta na Kranjsko, vendar označi nadaljnje lociranje obeh eskadronov kavalerije kot oportuno.

Trgovski minister se je pridružil glede ukrepa mnenju deželnega predsednika Conrada oziroma finančnega ministra. Ponovno se je oglasil finančni minister, ki je vojaške aspekte zadeve označil za sekundarne in menil, da je pri ogromnih stroških, ki jih vojaščina zahteva, le možno želeli, da se vojaščina, če za kaj gre, uporabi za obstoj javne varnosti. Po njegovem bi bilo prepozno, če bi se vojaščina okreplila šele po izvedbi prepovedanih taborov. Pravosodni minister je odlóčitev glede ukrepa hotel prepustiti cesarju. Končno so glasovali

štirje ministri za predlog finančnega ministra, ministrski predsednik in kmetijski minister sta glasovala proti:

Ali je ministrski svet še kdaj razpravljal o taborskem gibanju na Slovenskem, na osnovi ohranjenih in dosejaj pregledanih protokolov, ni znano. Kakšne posledice so te razprave imele glede vojaščine na Kranjskem, ni dognano. Conradovega splošnega navodila o prepovedi taborov na Kranjskem pa je bilo konec najkasneje s cerkniškimi taborom.

O poteku taborov so se deželni predsedniki dežel, kjer so prebivali Slovenci, več ali manj redno obveščali. Poročila pa so pošiljali tudi na Dunaj.³⁷

Na Koroškem so se ustvarili 1869 osnovni pogoji za uspešno izvedbo taborov. Tudi tu so Slovenci v kratkih beležkah Besednika, izvedeli o taborih v drugih slovenskih krajih in o osnovnih zahtevah taborskega gibanja. List omenja tabore v Brdih, v Sevnici, pivški in vižmarski tabor ter zapiše: »Tako srčno veselje se mora polastiti tudi vsakega rodoljuba, ako gleda, kako vstaja naš narod iz dolgoletnega spanja, kako se čedalje bolj zaveda samega sebe in si želi s časom priboriti enakih pravic, ker ima tudi enake dolžnosti, z drugimi narodi v mnogojezični Avstriji. Živa priča so nam slovenski tabori, ki se napravljajo na raznih straneh naše razkosane domovine...«³⁸ Besednik poroča o dnevu nemških »ustavoljubov« v Celju in njihovi resoluciji proti zahtevam taborov,³⁹ pa tudi o ormoškem taboru ter piše: »Enoglasno in navdušeno so bili spet sprejeti sklepi o zedinbi Slovencev, o vpeljavi slovenskega jezika v šolo in urad ter o napravi slovenskega vseučilišča.«⁴⁰ Tik pred prvim korakom za ustanovitev celovške Trdnjave pravi: »O narodnem življenju molčimo, saj je veljaven Slovenec pred nekaj leti izustil, da Slovenci na Koroškem so ribe, katerim je voda odplavala; to posebno velja v našem mestu bivajočim domorodcem; na kmetih utegne boljše prihajati, morebiti bomo vendar že v stanu, da kedar kaj povemo o kakem taboru!«⁴¹ Besednik je v tem času še v rokah Karoline Janežič, urejuje ga Anton Umek, Mohorjeva družba list prevzame šele kasneje. Velja ta namig Andreju Einspielerju in njegovemu krogu?

Kmalu po tem zapisu se je zbrala pri Sandwirtu v Celovcu skupina Slovencev, ki je osnovala pravila in izvolila začasni odbor bodoče Trdnjave.⁴² Sklicatelj prvega srečanja je bil Ferdo Vigele, učitelj in posestnik na Bistrici na Zilji. O nameri ustanovitve političnega narodnega društva je bil obveščen tudi Andrej Einspieler, ki je 19. septembra 1869 Ferdu Vigeletu ustanovitev pismeno odsvetoval in to odklonilno stališče ustmeno ponovil tudi 23. septembra zaradi »neugodnih časovnih razmer«, čeprav se je sestanka istega dne le udeležil.⁴³ Vendar je na tem srečanju spregovoril le nekaj besed. Iz Slovenskega Naroda je celovški Besednik povzel Poznikovo vabilo na ustanovni občni zbor Trdnjave, 27. 12. 1869 in pristavil: »Tedad koroški Slovenci pozor! Da vas pride kolikor mogoče obilno število!«⁴⁴ Na ustanovnem občnem zboru se je zbralo nad »80 rodoljubov iz vseh stanov in vetrov.«⁴⁵ Že na tem zboru je prevladovala taborska tematika, pravila društva so določala tudi prirejanje taborov. Poročilo omenja kot govornike Poznika, Vigeleta, Kultererja in Krauta, glede resolucij pa pravi: »Resolucije, ki so se stavile, se ve da, niso bile nove, ponavljale so le, kar so tolikokrat že očitno v deželnih zborih zagovarjali slavni naši prvaki kakor dr. Vošnjak, Herman i. toliko družih, kar so tudi vsi tabori dosihmal po Štajerskem, Kranjskem in Goriškem očitno pod milim nebom slovesno izrekli. Pokazati smo hoteli tedaj, da

³⁷ Nacionalni in socialni programi pri Slovencih. Ljubljana 1975.

³⁸ Besednik 1869, str. 79 n.

³⁹ Besednik 1869, str. 120.

⁴⁰ Besednik 1869, str. 128.

⁴¹ Besednik 1869, str. 144.

⁴² Besednik 1869, str. 151.

⁴³ Kärntner Blatt 1870, št. 13.

⁴⁴ Besednik 1869, str. 191.

⁴⁵ Besednik 1870, str. 7.

se vjemamo z načeli in tirjatvami ostalih slovenskih kronovin.«⁴⁶ Na Koroške razmere naravnani sta bili resoluciji, »naj se nemški šolski nadzorniki pri slovenskih ljudskih šolah odstavijo, pa slovenski nadomestijo« in »da se na tujakšnji licealni knjigarni 3. del dohodkov obrača na slovenske knjige, katerih dosihmal ni ne duha ne sluha«.⁴⁷ Zbor je sprejel tudi sklep »napraviti zapored po posamnih dolinah Slovenskega Koroškega tabore; prvega pa, ako mogoče, velikonočni ponedeljek na Bistrici poleg Pliberka«.⁴⁸

Predsednik Trdnjave je postal Albin Poznik, koncipient pri dr. Pavliču v Velikovcu, tajnik Ferdo Vigele, učitelj in posestnik na Ziljski Bistrici, denarničar B. C. Rosbaher, trgovec v Celovcu, Anton Šajnik, posestnik v Borovljah in Andrej Wieser, stolni kaplan v Celovcu, sta opravljala funkciji društvenega opravnika. Odborniki Trdnjave so prihajali iz raznih krajev Koroške, kar gotovo ni olajšalo delo društva. To se je kaj kmalu izkazalo.

Na občnem zboru so navzočim delili tudi Vošnjakovo brošuro »Slovenski tabori«.⁴⁹

Tako Besednik⁵⁰ kot Kärntner Blatt⁵¹ poudarjata, da so pričujoči sklenili in zahtevali, da se Trdnjava drži katoliških pravil in da naj dela v katoliškem duhu.

Odbor Trdnjave je, 13. marca 1870, pod točko 4 dnevnega reda razpravljal o prvem taboru, o izdaji politične brošure in o nekaterih administrativnih rešeh.⁵² Besednik je nasvetoval, »da poišče in izvoli Trdnjava po deželi sposobnih poverjenikov, kateri naj bi se potezali za to, da se pri izpeljavi novih šolskih postav po slovenskih krajinah narodna reč kar najbolj mogoče pospešuje«.⁵³ Odbor je to dejansko storil in izbral 30 poverjenikov, po vseh občinah; dal jim je nalogo, da podpirajo društvo in sprejemajo člane. Na seji je bilo sklenjeno, da se skličeta po družbenih pravilih dva tabora, eden spomladi in drugi jeseni. Prvi naj bi bil 25. julija na Bistrici pri Pliberku, Tabore naj bi pripravili na dveh shodih, ki sta bila določena za velikonočni ponedeljek pri Juriju Krautu na Bistrici in za binkoštni ponedeljek pri Ferdu Vigeletu na Bistrici na Zilji.

Oblast je bistriški shod najprej prepovedala, nato pa le dovolila. Kljub tej ustrašovalni potezi se je zbralo na shodu nad 200 ljudi. Najprej so se zborovalci posvetovali o tem, kaj storiti, če se deželni zbori razpustijo. Albin Poznik je nasvetoval, da Trdnjava sestavi odbor, ki bo o tem razpravljal in nasvetoval kandidate za deželni zbor. »Predlog naj odbor v ta namen v zvezo stopi s katoliškim društvom v Celovcu ni bil sprejet«, piše Besednik,⁵⁴ pravi, da se je k besedi oglašil tudi Andrej Einspieler, in imenuje shode »tabore v manjši obliki«. Trdnjava je sama hotela voditi deželnozborske volitve in ni iskala povezave s katoliškim društvom. Končno je zbor sprejel program tabora na Bistrici pri Pliberku in ga dokončno določil za 31. julij. Govorilo naj bi se na taboru o vpeljavi slovenskega jezika v šole in urade, o zavarovalnih bankah in o zedinjenju Slovencev v eno kronovino.

V poročilu o tolminskem taboru je Besednik menil: »Ako pomislimo, da se je v vseh slovenskih pokrajinah začelo s taborji krepkoje politično gibanje, že težko pričakujemo časa, da bomo tudi na Koroškem taborovali.«⁵⁵ List je omejnjal tudi ipavski, cerkniški in kapelški tabor.

Drugi shod koroško-slovenskih rodoljubov je bil v Bačah in ne na Bistrici na Zilji. Udeležilo se ga je zaradi pomanjkljive organizacije le nad 100 oseb; naj-

⁴⁶ n. o. m.

⁴⁷ n. o. m.

⁴⁸ n. o. m.

⁴⁹ Besednik 1870, str. 24.

⁵⁰ Besednik 1870, str. 7.

⁵¹ Kärntner Blatt 1870, št. 4.

⁵² Besednik 1870, str. 40.

⁵³ n. o. m.

⁵⁴ Besednik 1870, str. 62.

⁵⁵ Besednik 1870, str. 79.

bolj pa je udeležbo oviralo slabo vreme. Zborovanje je pričel Albin Poznik, za predsednika pa je bil izvoljen Andrej Einspieler, ki je pojasnjeval posamezne slovenske zahteve »in sklenil svoj izvrstni govor, opominjevaje k slogi pri prihodnjih volitvah za deželni zbor«. ⁵⁶ Kot kraj naslednjega tabora je Einspieler predlagal Teharče. Poročilo Besednika omenja kot tretjega govornika le še Knafliča, kaplana iz Šentjakoba v Rožu. List piše, naj se taki shodi v čim večjem številu napravijo po krajih, »kjer ljudstvo za našo reč še ni pridobljeno« in misli, da se morajo tabori »pod milim nebom napravljati samo v krajih, kjer je narod že za Slovenstvo vnet, in kjer, kolikor mogoče manjka tiste zalege, ki se jej nemškutarija pravi«. ⁵⁷ Zanimiva je tudi pripomba, da se naj tabori ne delajo pri posestnikih — krčmarjih. V isti številki priporoča Besednik enotnost pri volilnem nastopu in pravi: »Da ne postane kaka zmešnjava med nami, je treba, da kdo vse to (volitve, A. M.) v roke vzame; to bo na Koroškem storila Trdnjava, ki bo po dogovoru z volilci imena kandidatov razglasila. Tedaj še enkrat: Bodite previdni ino složni!«. ⁵⁸ Besednik ⁵⁹ je mesec dni kasneje razočaran nad Trdnjavino neaktivnostjo, ob volitvah, graja pozni razglas kandidatov in njih slabo porazdelitev in upa, da so se veljavni močje iz žalostnega izida volitev marsikaj naučili. Kritiko nadaljuje list tudi glede organizacijskih priprav za tabor v Bistrici pri Pliberku: »Pri tej priložnosti vprašamo slavni odbor Trdnjavin, ali misli kaj storiti, da se napravi 31. julija tabor na Bistrici, kakor je bilo sklenjeno? Skrajni čas je, da se kaj stori v tej zadevi. Drugod so že po dva, po tri mesece delali priprave in pri nas, kjer bo največ priprav treba, se še zdaj nobena živa duša ne zgane. Mi se bojimo, da bomo letos spet prekasni. Ako se bodo deželni zbori res šele 18. avgusta sklicali, tedaj napravimo lahko dva taborja in sicer prvega na Bistrici blizu Pliberka 31. julija, drugega v Bačah pri Beljaku štiri-najst dni pozneje. Ziljska Bistrica in Št. Jakob se nam zdita za to reč manj pripravna kraja, ker sta predaleč od železnice. — Nadejamo se, da bo Trdnjava skušala s taborji popraviti, kar se je zamudilo pri volitvah.« ⁶⁰

V naslednji številki je Besednik objavil program bistriškega tabora: »1. Ali bi se ne dalo po postavnej poti doseči, da bi Slovenci posebej volili svoje zastopnike in imeli svoj deželni zbor. 2. Kaj je storiti, da se ravnopravnost v kancelijah in šolah uresniči. 3. Kako bi se dala plačila po postavnej poti zmanjšati in kmečkem stanu na noge pomagati.« ⁶¹ Zopet najdemo poziv k enotnosti. »Poza-bimo toraj malenkostne prepire in neznatne razločke v političnem prepričanju in zberimo se v ogromnem številu, da se bô naš glas močnej razlegal... Tedaj Slovenci, na noge! na Bistrici pred velikansko Peco se bomo med sabo seznanili in podali si roke v zvezo proti sovražnikom.« ⁶² Za tabor je oskrbela Trdnjava plakate in polovične vozovnice za taborite.

Tabora na Bistrici se je udeležilo po slovenskih podatkih 8000 ljudi, ki jih je pozdravil domači župan Jurij Kraut, predsednikoval pa je Valentin Zarnik. Slednji je govoril o Zedinjeni Sloveniji. Gregorič je govoril o pravnih. Vigele o šolskih in Kušaj o kupčijskih razmerah. Po pisanju Besednika so bile razprave temeljite: »Ljudstvo je z veliko razumnostjo, pa tudi z nepopisljivo navdušenostjo poslušalo in glasovalo...« ⁶³ Velik vtis je na zbrane napravil Valentin Zarnik. List se veseli, da je vse minilo v najlepšem redu in piše: »Slovenski bratje koroški pa so sijajno pokazali, da — čvrsto živi v njih narodni duh! Slava Trdnjavi za v resnici izvrstno osnovo tolikanj pomenljive narodne svečanosti, naj pogumno napreduje, in gotovo reč ne ostane brez dejanskih nasledkov.« ⁶⁴

⁵⁶ Besednik 1870, str. 87 n.

⁵⁷ n. o. m.

⁵⁸ n. o. m.

⁵⁹ Besednik 1870, str. 103.

⁶⁰ n. o. m.

⁶¹ Besednik 1870, str. 112.

⁶² n. o. m.

⁶³ Besednik 1870, str. 120.

⁶⁴ n. o. m.

Einspielerjev nemško pisani list *Kärntner Blatt*⁶⁵ je ob poročilu o ustanovitvi Trdnjave zapisal, da vsebujejo njena pravila tudi organiziranje taborov, poročal je o sklepih shoda na velikonočni ponedeljek,⁶⁶ o poteku prvega koroškega tabora pa molči. Češka lista *Narodni listy*⁶⁷ in *Pokrok*⁶⁸ navajata govornike bistriškega tabora, resolucijo o Zedinjeni Sloveniji in število udeležencev. Naznanilo in program bistriškega tabora je priobčila tudi praška *Politik*.⁶⁹

Na tabore so reagirali tudi dunajski listi. To ne velja le za koroške, temveč za slovenske nasploh. Poročali so o njih po svoji osnovni politični orientaciji. *Die Presse*⁷⁰ je že ob ljutomerskem taboru pokazala, kakšen odnos ima do slovenskega političnega gibanja. Postavila se je proti zedinjeni Sloveniji, število udeležencev je postavila nizko kot le mogoče, in prodajala taborite takorekoč kot neumneže, ki potrjujejo prebrane jim resolucije. Minimaliziranje števila udeležencev, zavračanje slovenskih zahtev ter delno sramotenje udeležencev so skupni imenovalec poročil v nemških listih, ki so nastopali proti enakopravnosti Slovencev in čutili ogroženo nadvlado Nemcev, ki je po njihovem slonelna na višji stopnji izobrazbe in na gmotno boljšem položaju Nemcev. Poleg tega pogosto zasledimo trditve, da slovensko prebivalstvo taborskih zahtev ne podpira in da je vse, le delo maloštevilnih fanatikov. Le občasno zagreši kak list te usmeritve »napako« in pozitivno oceni taborske zahteve. To pravilo potrjuje tudi *Die Presse*, ko pravi, »da zahteve, ki se stavijo ob teh taborih na vladó in zdrav človeški razum, niti niso prenapete«. ⁷¹ Isti list napoveduje za binkošti 1870 tabor na Koroškem,⁷² o bistriškem taboru pa nató molči.

Meščansko podcenjevanje pričetkov taborskega gibanja kaže tudi v tem, da jih primerja glede neučinkovitosti z zborovanji dunajskega proletariata.⁷³ Poznejši razvoj je jasno pokazal, kako zelo se je pri ocenjevanju narodnega in pri ocenjevanju delavskega gibanja zmotil ta dunajski list.

Liberalna »*Die Presse*« se je zavzemala za to, da se nikjer, ne na Češkem in Moravskem, ne na Spodnjem Štajerskem, ne na Kranjskem Nemcev, ne sili, da bi se podredili slovanskim sodeželanóm in da nemških otrok nikjer ne bi tlačili v prisilni hlev utrakvistične šole.⁷⁴

Nasprotniki taborskega gibanja pa so tudi menili, da bodo tabori imeli tudi pozitivne posledice, ker vnašajo med ljudstvo politično izobraževanje.⁷⁵

Drugi dunajski list podobne politične usmeritve, *Neue Freie Presse*, prvega koroškega tabora ne omenja. Naj omenimo še pisanje dveh drugih dunajskih časnikov, *Das Vaterland* in *Wanderer*. Prvi napove program tabora in pravi, »da zelo praktični spored kot tudi prireditelji dajo upati, da se bo ta tabor razvil v blestečo politično manifestacijo slovenskega ljudstva«. ⁷⁶ O samem taboru pa pravi, da se je razvil v to, kar je bilo napovedano, »v blestečo politično manifestacijo slovenskega ljudstva«. List navaja vse govornike in kratko vsebino govorov. Omenja, da je bila resolucija o Zedinjeni Sloveniji viharo sprejeta in piše o nepomembnem pripetljaju med predsednikom Zarnikom in nekim duhovnikom, ki je hotel govoriti o šolskih zakonih, in se brani pisanja nemških listov o taboru kot liberalni zadevi.⁷⁷ Zarnik namreč duhovnika ni pustil govoriti, na kar namiguje tudi *Besednik*, ki pravi, da se je hotelo oglasiti še več govornikov, vendar je Zarnik pohitel, ker je baje grozil naliv. Koroški dopisnik lista

⁶⁵ *Kärntner Blatt* 1870, št. 4.

⁶⁶ *Kärntner Blatt* 1870, št. 30.

⁶⁷ *Narodni listy* 1870, št. 201.

⁶⁸ *Pokrok* 1870, št. 207.

⁶⁹ *Politik* 1870, št. 206.

⁷⁰ *Die Presse* 1868, št. 221.

⁷¹ *Die Presse* 1869, št. 116.

⁷² *Die Presse* 1870, št. 112.

⁷³ *Die Presse* 1869, št. 116.

⁷⁴ *Die Presse* 1868, št. 294.

⁷⁵ *Die Presse* 1869, št. 133.

⁷⁶ *Das Vaterland* 1870, št. 209.

⁷⁷ *Das Vaterland* 1870, št. 219.

je ponovno poudarjal pomen taborov, pisal o šolskih razmerah na Koroškem, o Družbi svetega Mohorja ter o aktivnostih Andreja Einspielerja⁷⁸ in razodel tudi razmere znotraj katoliškega konservativnega tabora. Dopisnik je poročal, da se prava patriotična stran zadovoljuje v vsem miru s Kärntner Blattom, ki more izhajati le dvakrat tedensko, ker pustijo zaslužnega urednika Einspielerja domala samega garati.⁷⁹ Ob nekem poročilu o zborovanju nemško nacionalnega društva pa pravi, da je dejstvo, da bi velikega patriota, urednika in profesorja Einspielerja že zdavnaj radi pregnali iz mesta, če ne bi bil slučajno tu meščan in posestnik.⁸⁰

O bistriskem taboru je velikokrat poročal Wanderer.⁸¹ Zanimiva je pripomba ob napovedi tabora, da je bil tabor od oblasti dovoljen šele, ko se je zahteva po Zedinjeni Sloveniji, formulirala na način »ali bi se dalo po postavni poti doseči, da bi Slovenci posebej volili svoje zastopnike in imeli svoj deželni zbor«, in ugotovitev, da je »zahteva na las podobna oni južnih Tirolcev« (Italijanov, A. M.). Wanderer piše še o naknadni prijavi četrte točke, in sicer o stališču Slovencev do sedanje vojne in pristavi, da bi to pogojevalo vsekakor Nemcem sovražno manifestacijo. Vendar do obravnave te točke na bistriskem taboru, kot znano, ni prišlo. Prvo poročilo o taboru govori o 800 udeležencih, o soglasni izvolitvi Zarnika za predsednika, ter o njegovem govoru za Zedinjeno Slovenijo. Resolucija za Zedinjeno Slovenijo je bila soglasno sprejeta z nepopisnim navdušenjem, piše Wanderer, in pove, da je Zarnik spraševal tudi, če je kdo, proti. Dosti bolj tendenčno je naslednje poročilo o bistriskem taboru, čeprav sedaj govori o 3000 udeležencih, od katerih pa naj bi jih bilo le 500 iz Koroške. Pravi, da je bilo med temi tudi veliko radovednih Nemcev, kar pa je zelo neverjetno, ker le-ti gotovo ne bi bili soglasno podprli resolucije o Zedinjeni Sloveniji. Po poročilu lista so prireditelji zunanje udeležence svečano sprejeli na pliberskem kolodvoru. Med navzočimi posvetnimi slovenskimi agitatorji list navaja Pavliča, Poznika, Vigeleta, Krauta in Kušaja. Slovenski kler pa da je vodil Andrej Einspieler. Poroča tudi o udeležbi tabora s strani celovških dijakov in okoliškega podeželskega kmečkega prebivalstva. Prirediteljem da je uspelo mobilizirati pristaše Zarnika in Hermaņa iz spodnje Štajerske ter pripadnike Tomana s Kranjskega v velikem številu. Zarnika označi kot liberalnega mladoslovenca, ki je dal taboru svež, bolj liberalen značaj. Nad tem so bili posebno hudi klerikalci. Ponovi, da so bile resolucije sprejete soglasno in da je tabor potekal v miru. Z vsebino resolucij list noče polemizirati in označi tabor kot uspeh, če se upošteva pomoč nekoroških udeležencev. Pravi, da je taboru sledila veselica, z glasbo in petjem. Četrto poročilo o bistriskem taboru v listu Wanderer pravi, da je Zarnikov fulminantni govor elektriziral mlado in staro in da je Zarnik zelo pazil, da nobeni reakcionarni ultramontani elementi ne bi kvarili dostojanstva tabora s fanatičnimi govori. Pravi, da je Zarnik odrežal slovenjeplajberskemu župniku Mudnu besedo, ko je le-ta hotel govoriti proti novi ureditvi šol in da je to vzrok, da je Einspieler stal ob strani, kot se tabora niti ni udeležila velikovška duhovščina. Vládni komisar, Slovenec Eder iz Velikoveca, ni imel nobenega vzroka, da bi posegel v tek govorov. List poroča še o napadu na vládnega komisarja Ederja na povratku v Velikovec, ko naj bi neznani storilci obmetavali kočijo komisarja s kamenjem.

Trdnjava je 18. septembra 1870 organizirala še zopraški tabor. Einspieler s svojim predlogom torej ni prodril, tabor ni bil v Teharčah in eden soorganizatorjev je bil krčmar Košat. Poročilo v Besedniku⁸² pravi, da je 10.000 udeležencev prišlo na tabor peš in z vozovi, jako zalimi zastavami, z godbo in petjem. »Pro-

⁷⁸ Das Vaterland 1870, št. 236.

⁷⁹ Das Vaterland 1870, št. 236.

⁸⁰ Das Vaterland 1870, št. 238.

⁸¹ Wanderer 1870, št. 208, 210, 213, 216.

⁸² Besednik 1870, str. 143.

stor, kjer se je tabor izvrševal, bil je s slavaloki, zastavami in venci lepo okrinčan«, piše Besednik, navaja vse govornike in teme njihovih govorov. Domačin Košat je zbrano ljudstvo pozdravil in predlagal za predsednika spet Valentina Zarnika, ki je bil »z vročo navdušenostjo« izvoljen. Zarnik je spregovoril o pomenu taborov, Matija Majar o Zedinjeni Sloveniji, Simon Muden o enakopravnosti slovensčine na uradih, Ferdo, Vigele o slovenskih šolah, Noli o zmanjšanju davkov ter o ustanovitvi narodnih posojilnic, Kraut o raznih domačih razmerah, Poznik pa o potrebi, »da se zdaj ob času vojske zvesto in nepremakljivo držimo cesarja in domovine«. Po taboru se je pričelo na Košatovem vrtu in v gostilni »rajsko narodno življenje«, ki je trajalo do belega dne.

O drugem koroškem taboru je prinesel poročilo tudi »Kärntner Blatt«, ki navaja govornike in zaključuje: »in tako bo tudi ta tabor šola in spodbuda za svobodno in ustavi prijazno življenje«. ⁸³ Šele, ko so celovške »Freie Stimmen« v številki 23 z dne 23. septembra prinesle popolnoma popačeno sliko o zopraškem taboru, je Kärntner Blatt pozval vladnega komisarja Pogatschniga, naj objavi ustrezen popravek. ⁸⁴ Freie Stimmen so namreč zapisale, da so govorniki na taboru hujskali proti nemškim bratom na Koroškem. O pozitivnem učinku zopraškega tabora, na narodno zavest gornjih Rožanov poroča Kärntner Blatt ⁸⁵ nekoliko kasneje in govori o »zelo ganljivem, impozantnem pogledu, ko je strnjena množica 3—4000 ljudi s svojimi zastavami čez rožeški dravski most korakala tja na tabor«. Češka lista »Narodni listy« ⁸⁶ in Pokrok ⁸⁷ poročata najprej o 1000 taboritih na Zopračah ter o resoluciji za Zedinjeno Slovenijo. Pokrok ⁸⁸ popravi število udeležencev tabora na 10.000 in govori o ogromnem uspehu, ter o zadržanju vladnega komisarja Pogatschniga, ki je pustil glasovati le moškim. Politika ⁸⁹ je najprej objavila program zopraškega tabora, nato pa še krajši poročili ⁹⁰ o njegovem poteku, govornikih in soglasnih resolucijah. Nadalje naznanja, »da je za prihodnje leto načrtovanih celo več taborov na Koroškem, ki so se izkazali kot najboljši budilci ljudstva«.

Zlonamerno poročilo o zopraškem taboru je objavila dunajska »Die Presse«. Govori o kvečjemu 2000 udeležencih, izmed katerih sta bili dobri dve tretjini ženstva. Na drugem mestu, pa spet pravi, da so se zbrali udeleženci, ki so domala vsi pripadali duhovniškemu stanu, in nadaljuje s sramotanjem udeležencev: »Kar ni bil podeželski župnik ali kaplan, pa so bili kmečki fantje, ki so nosili slovanske zastave. Podeželski ljudje, ki so se zbrali, da bi videli komedijo, so precej neumno zijali, saj niso čisto nič razumeli o govorih, ki so govorili o narodni in klerikalni neodvisnosti, in ki se jim je na povelje odgovorilo s tulečimi živio-klici.« ⁹¹ List navaja na prvem mestu govornike — duhovnike in pravi, da stvar slovenskega naroda na Koroškem nima nobene podlage in če bi s tem enkrat prenehali duhovniki, noben Korošec ne bi več mislil na slovenstvo.

Podobno odklonilno in sovražno poročilo je objavila Neue freie Presse. Ker je vsebinsko podobno onemu iz Die Presse, bi celo lahko rekli, da je zadnja prepisovala iz prve ali pa, da sta imela lista na Koroškem istega dopisnika. Tudi to poročilo govori o tem, da so se tabora udeležili večinoma le duhovniki in mladi kmetje, ki se dajo manipulirati. ⁹²

Das Vaterland ⁹³ napoveduje program zopraškega tabora in želi Slovencem od srca srečo za njihov drugi miting. V telegramu ⁹⁴ je govora o »blestečem mi-

⁸³ Kärntner Blatt 1870, št. 76.

⁸⁴ Kärntner Blatt 1870, št. 78.

⁸⁵ Kärntner Blatt 1870, št. 90.

⁸⁶ Narodni listy 1870, št. 257.

⁸⁷ Pokrok 1870, št. 257.

⁸⁸ Pokrok 1870, št. 258.

⁸⁹ Politik 1870, št. 254.

⁹⁰ Politik 1870, št. 264, 266.

⁹¹ Die Presse 1870, št. 264.

⁹² NFP 1870, št. 264.

⁹³ Das Vaterland 1870, št. 253.

⁹⁴ Das Vaterland 1870, št. 258.

tingu koroških Slovencev« in o nad 1000 udeležencih ter o tem, da se je »resolucija o zedinjeni Sloveniji z viharnim ploskanjem sprejela. Vladala da sta vzoren red in nepopisljivo navdušenje. Drugo obširno poročilo⁹⁵ o zopraškem taboru popravlja število udeležencev na 10.000 in dopisnik sprašuje, kdo nosi krivdo za to napako »tukajšnji telegrafski urad ali stavec vašega lista?« Dopisnik pravi, da je bil 18. september 1870 za koroške Slovence zelo važen dan, ko so dokazali, da so razumeli pomen prvega tabora, nadalje, da se zavedajo vsebine govorov, in da se hočejo pridružiti narodnemu življenju. Nasprotniki Slovencev, so tudi trdili, da se je 8000 ljudi bistriškega tabora udeležilo le iz radovednosti in da se drugega gotovo ne udeleži nihče več. To trditev so postavili udeleženci drugega tabora na laž in dokazali, da so prišli že na prvi tabor iz plemenitejšega namena kot iz gole radovednosti. Poroča, da je ljudstvo že dolgo pred pričetkom tabora z vseh strani prihajalo v Zoprače, da je nosilo narodne zastave in pelo domoljubne pesmi. Nato dopisnik polemizira proti nasprotnim liberalnim listom glede števila udeležencev. Govori o zahtevi vladnega komisarja Pogatschniga, da smejo glasovati le možje in zahteva, da oblast pošlje drugič také komisarje, »ki naš jezik tudi razumejo«.

Obširneje kot vsi drugi listi poroča Vaterland o posameznih govorih. Predsednik Zarnik je govoril o pomenu 16. slovenskega tabora in v šaljivi obliki zavračal propagando nemških nacionalcev proti taborom, češ, da se na taborih širijo ideje antikrista in o tem grozovitem antikristu se trdi, da radodarno troši denar. Zarnik je menil, da bo tisti, ki je prišel na tabor praznega žepa, s tabora tudi s praznim žepom odšel. Slovenci so se zbrali, da zahtevajo svoje pravice in da predložijo cesarju svoje želje in pritožbe. Rekel je, da so tabori v tem času prav tako važni kot v turških časih, le da se sedaj bori z orožjem razuma proti sovražnikom slovenskega naroda.

Matija Majar je govoril o zedinjeni Sloveniji in rekel, da bo za Slovence prišla lepša bodočnost šele, ko bo ustanovljena Zedinjena Slovenija. Govornik je nakazal razdrobljenost Slovencev in ugotovil, da se vsepovsod oglašajo želja po združitvi narodnih moči in potreba take združitve postaja pri Slovencih iz dneva v dan močnejša. Združeni v narodnem telesu bi sami najbolj vedeli, kje nas čelvelj žuli. Vsi drugi narodi stremijo po združitvi, zakaj za tem ne bi stremeli tudi Slovenci. Nemci, Italijani itd. naj volijo sami svoje poslance in mi svoje. Hočemo en skupen deželni zbor, kjerkoli, da bi le enega imeli. To zahteva čast našega naroda, to zahteva naše naravno pravo. Oba govornika je ljudstvo prekinjalo z navdušenimi živio-klici, z govorom Majarja je navdušenje na taboru doseglo svoj višek.

O slovenščini v uradih je govoril župnik Simon Muden iz Slovenjega Plajberka. V navdušujočem govoru je zahteval, da morajo uradniki občevati v slovenskih deželah s strankami v slovenščini, kakor to predvideva kopica zakonov, toda zakonov tozadevno najraje ne upoštevajo. Menil je, da so Slovenci na protipostavnih razmerah malo sokrivi, ker ne zahtevajo odločno svojih pravic. Gospodje v uradih so tu zaradi ljudstva, ne narobe. Proč z došedanjim škodljivim potrpljenjem, držimo visoko čast našemu imenu, zahtevajmo, ne da bi omahovali, stalno našo pravico, je rekel Muden.

O šolah je govoril Ferdo Vigele, ki ga poročevalec imenuje dobrega pedagoga. Zanimivo je, da ga Besednik v svojih številnih poročilih o taborih in o Trdnjavi stalno predstavlja le kot posestnika na Ziljski Bistrici in od konca 1873 tudi kot tamkajšnjega župana, ki je kot predsednik krajevnega šolskega sveta uradoval od 1871 naprej v slovenščini in v nemščini. Slovenske vloge pa so še zavračale, ker ni bilo izvedbenih določil k členu XIX, ki bi urejevala uradni jezik med oblastmi.⁹⁶

⁹⁵ Das Vaterland 1870, št. 263, 266.

⁹⁶ Kärntner Blatt 1874, št. 7.

Na zopraškem taboru je Vigele ocenil glavni namen koroških šol in menil, da ta ne obstaja v tem, da se da učencem, potrebno znanje za življenje, temveč da se dela z njimi filozofske (A. M.!) eksperimente. Če se ne poučuje v materinščini, temveč se zapravlja dragoceni čas z ničvrednim ponemčevanjem, je to zločin, ki se zagreši nad narodom. Ne smemo mirovati prej, dokler ne bo dodeljeno našemu jeziku na vseh naših šolah tisto mesto, ki mu pripada — in to je prvo. To je naša naravna dobra pravica, je menil Vigele.

Nolli je spręgovoril o gmotnih pogojih, ponovil zahteve po Zedinjeni Sloveniji, ki bi prinesle glede na upravo tudi gmotne koristi, in po šolah na osnovi materinščine ter povedal nekaj o zavarovalnicah, ker je omenjal praško »Slavijo«. A. Poznik in V. Zarnik sta govorila še o potrebi, da se neomajno držimo cesarja in cesarstva in tabor se je zaključil s slava-klici na cesarja.

Zelo kratko je poročilo o drugem taboru v listu »Wanderer«, ki se je tako zelo razpisal, seveda vedno bolj odklonilno, o bistrškem taboru. Omenja, da se je tabora, udeležilo več tisoč ljudi, da je bil za predsednika izvoljen Zarnik in da cesarski komisar ženskam ni dovolil glasovati.⁹⁷

Precej nadrobno je Pleterski⁹⁸ opisal potek zadnjega koroškega tabora, ki je bil obenem zadnji slovenski, 6. avgusta 1871 na gornjih Buhljah pri Grabštanju in tudi aktivnosti nemških društev proti zahtevam slovenskih taborov. Dunajski list »Das Vaterland«⁹⁹ konec avgusta 1870 piše, da liberalni nasprotniki gledajo s srdom na tabore, ker vidijo, da v nemškem delu, dežele ni mogoče napraviti shoda. Vendar tudi liberalci niso čakali prekrizanih rok in so začeli tudi na slovenskem etničnem ozemlju ustanavljati svoja demokratična društva. Vendar se njihov način dela močno razlikuje od organizacijskega dela celovškega katoliško-konstitucionalnega društva, ki je prav tako začelo z ustanavljanjem lokalnih katoliško-konstitucionalnih društev na slovenskem etničnem ozemlju. 23. novembra 1869 v Celovcu ustanovljeno katoliško ustavno društvo je imelo namen, »da brani in pospešuje katoliške interese v cerkvenem, državnem in družinskem obziru.«^{100a} Plemstvo in kler je v večjem številu pristopilo, slovesno so društvo odprli 2. 1. 1870 in Besednik je ob tej priložnosti zapisal: »Pri tej priliki, moramo opomniti, da se od več strani razodevajo želje — in gotovo pravične — naj bi društvo na slovenske strani jelo pošiljati vabila, vodila itd. slovenski. Upamo, da se kmalo vresniči.«^{100b} Medtem ko so nemški liberalci oziroma nacionalci ustanavljali svoja društva za cele doline, tako rožansko demokratično društvo, podjunsko demokratično društvo in demokratično društvo za ziljsko in kanalsko dolino, je katoliško-konstitucionalno društvo začelo z organiziranjem slovenskega podeželja po farah, pač zato, ker se je lahko naslonilo na duhovščino. Pozitivno vzdušje, ki sta ga ustvarila oba tabora 1870 za politično udejstvovanje, ni izkoristila celovška Trdnjava, temveč celovško katoliško-konstitucionalno društvo. Najbolj se to da osvetliti na primeru Roža. Tu je začela duhovščina z ustanavljanjem lokalnih društev na osnovi statutov celovškega konstitucionalnega društva. Tako društvo je bilo ustanovljeno 2. februarja 1871 v Borovljah. Zanimivo je, da je bil njegov provizorični predsednik Šajnik, ki je sodeloval tudi pri Trdnjavi. To je bilo povsem slovensko društvo. Edino vsebinsko povezavo je imelo društvo glede na taborske zahteve le na šolskem področju. Eden govornikov na boroveljskem zasedanju je razpravljal o šolstvu, ki naj bi temeljilo na veri in materinščini oziroma narodnosti. Sicer pa so govorili na zboru o potrebi takih društev in dokazovali, da le-ta niso nasprotna svobodi in napredku.¹⁰¹ Tako društvo je začelo delovati 26. februarja 1871 tudi v

⁹⁷ Wanderer 1870, št. 265.

⁹⁸ Janko Pleterski, n. o. m.

⁹⁹ Das Vaterland 1870, št. 236.

^{100a} Besednik 1869, str. 183.

^{100b} Besednik 1869, str. 191.

¹⁰¹ Kärntner Blatt 1871, št. 13.

Grabštanju. Imelo je 50 članov, ki so bili povečini ugledni kmetje.¹⁰² Že ob ustanovitvi boroveljskega katoliško-konstitucionalnega društva je Kärntner Blatt pozival fare Šmarjeto, Sele, Kaplo, Šentjanž in Sveče, da ustanovijo svoja društva. Pozivu so se odzvali v Šentjanžu, kjer je bilo društvo ustanovljeno na velikonočni ponedeljek ob dobrem obisku. Razpravljali so o regulaciji Drave, o vprašanju servitutov, o ustanovitvi domače zavarovalnice in posojilnice in o vpeljavi slovensščine v šole in uradé. List Kärntner Blatt je obenem napovedal ustanovitev katoliško-konstitucionalnega društva za sveško faro na binkoštni ponedeljek.¹⁰³ Ko so ustaňavljali 24. septembra 1871 katoliško-ustavno društvo v Šentjakobu v Rožu, »je govore pri ustanovitvi prihitela poslušat nepričakovana, ogromna množica. Prej več kot 600 oseb je bilo gotovo prišlo vkup. Pričakovalo se je, da bodo govori pod milim nebom, kar pa ni bilo mogoče zavoljo zborovanja deželnega zbora, ker postava ob času zborovanja deželnih zborov ne pripušča taborov bližej od 6 milj.«¹⁰⁴ Kaplan Knaflič je govoril o pomenu društva, kmet Gregor Janežič obširno o šolah, Andrej Einspieler o kmečkih posojilnicah in zavarovalnicah ter o drugih važnih rečeh; in končno je spregovoril še župnik Treiber.

Ze leto dni po ustanovitvi Trdnjave je prišlo do korenitih sprememb v njenem vodstvu. Gotovo niso bile krive le neugodne vremenske razmere, da se je za 7. december 1870 sklicani občni zbor Trdnjave preložil. Besednik govori o »mnogih neugodnih okolnostih«.¹⁰⁵ V isti številki objavlja tudi jugoslovanski program z dne 1. decembra 1870. V svoji prvi številki leta 1871 objavlja list sporred občnega zbora Trdnjave, ki je bil določen za 29. januar. Izstopa edino 4. programska točka, razprava o jugoslovanskem programu. Ferdo Vigele je poročal o delovanju društva, ki je zelo prebudilo narodno zavest na Koroškem. Uspešnost Trdnjavinega dela prizna tudi Besednik. Gospodarilo se je tudi dobro. Zanimive so bile seveda le volitve. Volitve so se po predlogu nekaterih — Besednik ne imenuje oseb — uravnale tako, »da novi odbor ima vse člane v Celovcu. Vzrok temu je menda vsakemu jasen. Tako se je zgodilo in voljeni so: g. Krasnik Janez, predsednik, g. Wieser Andrej, tajnik, g. Rosbacher B. C., denarničar, g. Einspieler Lambert in g. Pesjak France, odbornika. Sicer je bilo enoglasno izrečeno, da poleg 4 udov v Celovcu bi spet izvolili g. Vigeleta, ker on je tako rekoč vzbuditelj in duša tega društva, a ker ne sprejme volitve, menda ravno zato, da bo celi odbor v Celovcu, se to ni zgodilo.«¹⁰⁶ Odbor društva so torej zapustili Poznik, Vigele in Šajnik. Za predsednika je bil izvoljen Janez Krasnik, kmet iz Zakamna pri Celovcu, o katerem ne vemo, ali je bil pod vplivom Andreja Einspielerja, medtem ko o Wieserju, Rosbacherju in Lambertu Einspielerju ni nobenega dvoma. Trdnjava je hitro prihajala pod neposredni vpliv Andreja Einspielerja, ki je imel z B. C. Rosbacherjem, kot predsednikom obnovljene celovške čitalnice, še nadaljnjo vplivno področje trdnó v svojih rokah. Na občnem zboru je France Pesjak razložil pomen jugoslovanskega programa, »kateremu je zbor enoglasno pritrdil« in sklenilo se je, »da se imajo tudi letos shodi napravljati in vsaj en tabor, najboljše kje v obližji celovškega mesta«.¹⁰⁷

Trdnjava je 15. februarja 1871 poslala ministrstvu izjavo, v kateri povzema vse zahteve preteklih dveh taborov in zahteva izvedbo člana XIX. ustave. Izjavo je podpisal celotni odbor društva.¹⁰⁸ 12. maja 1871 je poslala Trdnjava notranjemu ministrstvu in ministrstvu za uk in bogočastje dve peticiji. Ti peticiji in reakcija Andreja Einspielerja nanji najbolj prikaže razliko med političnimi predstavami Trdnjave in Andreja Einspielerja. Peticijo so objavili najprej dunajski

¹⁰² Liber memorabilium, str. 28.

¹⁰³ Kärntner Blatt 1871 št. 31.

¹⁰⁴ Besednik 1871, str. 152.

¹⁰⁵ Besednik 1870, str. 184.

¹⁰⁶ Besednik 1871, str. 23.

¹⁰⁷ n. o. m.

¹⁰⁸ Besednik 1871, str. 32.

in praški listi, uredništvu Kärntner Blatta¹⁰⁹ ni bila poslana, vendar jo je objavil, istočasno pa jo je objavila tudi Südslavische Zeitung — Neue Folge.¹¹⁰ Peticija na notranjega ministra zahteva v prvi vrsti narodno zaokrožene upravne in sodne enote. Še se najde zahteva po Zedinjeni Sloveniji pod katerimkoli imenom, obenem pa Trdnjava ponuja že kompromisne predloge glede uprave slovenskega ozemlja na nivoju deželnih vlad in zborov, kjer predlaga slovenske oddelke, ki bi bili pristojni za slovenske dele posameznih kronovin in na koncu kratko povzema potrebe Slovencev: »da želijo biti narodno organizirani in da jih ne nadvladuje privilegirano ljudstvo, temveč dejansko le avstrijska, vsem narodom enako pravična č. k. vlada.«¹¹¹ Podobne so bile zahteve Trdnjave na šolskem področju. Društvo je zahtevalo popoln šolski sistem za Slovence na osnovi njihovega sorazmernega števila in avtonomno šolsko upravo. Ljudska šola naj bi bila popolnoma slovenska, kot prosti predmet pa predlaga nemščino. Meščanske šole, realne šole, učiteljišča in gimnazije naj bi bile prav tako organizirane na osnovi slovenskega učnega jezika, vendar z obligatnim predmetom nemščine. Poleg tega se Trdnjava s to peticijo pridružuje zahtevi po ustanovitvi slovsanske univerze bodisi v Zagrebu bodisi v Ljubljani. Ta zahteva na koroških taborih ni bila na dnevnem redu. Tudi tukaj najdemo kompromisni predlog. V primeru, da se zahteva po Zedinjeni Sloveniji ne uresniči, predlaga Trdnjava za silo ustanovitev slovenskih oddelkov pri deželnih šolskih svetih, ki bi bili pristojni za slovenske šole posameznih kronovin. Te zahteve naj bi se uresničile potom zakona, o katerem ne bi šele glasovali, temveč ga akceptirali in ki naj bi se glasil: »Slovcem in njihóvemu jeziku se mora storiti pravica! Sloveščina se uvede v šole kot učni jezik in istočasno v uradih kot uradni jezik.«¹¹²

Andrej Einspieler je v članku Sprava med Nemci in Slovenci na Koroškem obnovil svoje glavne politične misli, ki jih je razvil svojčas v Stimmen aus Innerösterreich. O možnosti Zedinjene Slovenije sploh ne govori, temveč takoj zagovarja narodno zaokrožene volilne okraje in občine v mejah obstoječih kronovin. Izreklo naj bi se načeló, da jezik v cerkvi odloča o jeziku občine. V drugi točki že ponuja kompromis, naj bi o jeziku narodne občine odločalo celotno prebivalstvo občine, to odločitev pa naj bi deželni zbor in vlada upoštevala. Najdlje seže Einspielerjev kompromis na šolskem področju, kjer se zavzema za slovenski učni jezik le na ljudskih šolah ob upoštevanju želje občin, da se na ljudski šoli uči tudi nemščina, ko so se šolarji že utrdili v materinščini v branju, pisanju in računanju. Meščanskih šol, realnih šol, učiteljišč in gimnazij s slovenskim učnim jezikom sploh ne zahteva, temveč se omejuje na to, da bi bila za rojene Slovence, ki bi obiskovali te šole, sloveščina obvezni predmet. Pa še tu je kompromisarski in predlaga možno oprostitev od obveznega predmeta sloveščine za dijake, katerih očetje uradujejo v občinah s slovenskim uradnim jezikom. Sicer pa se zavzema za slovenske uradnike na slovenskem ozemlju in za narodne kurije pri deželnih zboreh, ki naj bi razpravljale povsem o narodnih stvareh, kot npr. o šoli in uradu, o učnem in uradnem jeziku. Če se to uresniči, piše Einspieler, potem ne Slovenec ne Nемец ne bo imel vzroka, da delujeta v smeri razveze tisočletnih vezi, za delitev zgodovinskih dežel in za ustanovitev novih vezi in struktur avstrijskih dežel ter navaja V. Rizzija: »Le s pravičnostjo proti vsem narodom more Avstrija obstati; na tej pravičnosti temelji tudi eksistenca Koroške kot kronovine.« Einspieler želi, da bi v smislu njegovih predstav delali vsi časopisi, vsa društva in sploh vsi koroški patrioti.

Na januarskem občnem zboru Trdnjave je bilo sklenjeno, da društvo priredi več shodov, vendar je uresničilo le enega samega, ki ga zaradi okoliščin poteka resnično lahko imenujemo tabor v malem. Trdnjava je sklicala 18. maja

¹⁰⁹ Kärntner Blatt 1871, št. 53, 55, 59.

¹¹⁰ Südslavische Zeitung — Neue Folge 1871, št. 80.

¹¹¹ Kärntner Blatt, n. o. m.

¹¹² n. o. m.

1871 shod pri sv. Ani, nedaleč Vrbskega jezera, ki se ga je udeležilo kljub izredno slabemu vremenu nad 400 ljudi. Zborovali so pod »zalimi košatimi lipami« in razpravljali o sledečih točkah: »1. Česa nam je treba, da tudi mi Slovenci pridemo do boljšega kruha? 2. Kako naj bi se naše šole ustavno ravnale? 3. Kako dobimo več svojih mož v deželni zbor? 4. Kako bi se napravile na kmetih samo-svoje zavarovalnice in posojilnice?«¹¹³ Po poročilu Besednika dveh osnovnih zahtev taborov, pri sv. Ani niso obravnavali, to je Zedinjene Slovenije in enako-pravnosti slovenščine pri uradih.

Tretji koroški tabor je Trdnjava sklicala po daljšem oklevanju 6. avgusta 1871 pri Stefanu Primožu, p. d. Rižnarju na gornjih Buhljah blizu Grabštanja. Program tabora je obsegal štiri točke: »1. Ktere pravice smo Slovenci že dosegli? katerih nam je še treba in jih mogoče postavno doseči? 2. Pretresuje se spomenica, ki jo je Trdnjava predlagala visokemu c. k. ministrstvu, izreče naj se potem naravnost, ali se ta spomenica po vsem in posameznem sprejme in potrdi ali ne! 3. Kako gre obnašati se volilcem pri raznih volitvah, na primer v deželni zbor, šolski svet itd. 4. Ali in kako naj se tudi na kmetih napravijo samosvoje zavarovalnice in posojilnice?«¹¹⁴ Oblast je tabor dovolila in Besednik je sporočil, da se vabila, plakati in izkaznice pošljejo na vse strani, ter zaključil: »Torej Slovenci delajmo uzajemno!«¹¹⁵ Obvestilo o dovoljenem taboru so prinesle tudi Freie Stimmen.¹¹⁶

Tabora se je udeležilo kakih 6000 oseb, pravi Besednik in meni: »Bil je sploh tako sijajen, kakor bi si ga clovek ne mogel kar bodi pričakovati tukaj pri nas, na narodni meji, tako blizu Celovca, in tako blizu nemčurskih gnjezd.«¹¹⁷ Poročilo navaja le govornike, ne pa, o čem so govorili. O motenju tabora pa pravi, ne da bi omenjal govornika Einspielerja: »Ljudstvo je mirno sestalo, tako rekoč zamaknjeno gledalo na gg. govornike, celo ko je proti koncu taborovanja prihrula divja drhal liberalcev in demokratov (tako so sami sebe imenovali) ter mislili prevpiti govornike (A. M.!), in s tem menda razgnati taborite. Ne zavidamo društva, če res takih družnikov šteje med seboj. Pokazali so pa neumni slovenski taboriti, da so ravno oni bolj izobraženi, kakor oni, od katerih se tako rado sujejo kot 'dumme bindiše'. Lè tako se vrlemú g. predsedniku imamo zahvaliti, da se je taborovanje srečno do konca dognalo in da so oni sirovi fantalini na zadnje sramotno svoje pete odnesli.«¹¹⁸ Resolucije in peticija Trdnjave so bile soglasno sprejete. Zborovalci se tudi niso takoj razšli in so se prijetno zabavali ob narodni godbi iz Leš.

Einspielerjev, Kärntner Blatt¹¹⁹ v svojem prvem poročilu pravi, da je Jurij Kraut pozdravil taborite in da je bil izvoljen za predsednika Valentin Zarnik, ki je tako predsedoval vsem trem koroškim taborom. Poročilo pravi, da so bile resolucije o vpeljavi slovenščine v šole, urade, o združitvi Slovencev v eni upravni enoti in o ustanovitvi hranilnic in posojilnic soglasno sprejete, poudarja zgleđen mir in red zborovanja ter nadaljuje, da so se ob robu zborovalnega prostora pojavile tuje, grozljive postave in je bilo videti, da nameravajo na nek način motiti tabor. Prav ko je začel predsednik z zaključno besedo, piše Kärntner Blatt, je začela na zapadnem robu postavljena drhal razgrajati in vznemirjati taborite. Kot glavne akterje omenja grabštanjskega mlinarja Hauserja in tri brate Pristounig: »Le obzirnemu vodstvu predsednika in resnično čudoviti strpnosti zbrane množice se imamo zahvaliti, da ni prišlo do nadaljnje nesreče. 20 do 30 gostov iz Slovenjega Plajberka in Kaple, ki so stali najbliže je divjo napito drhal postopoma izrinilo iz kraja zborovanja«, pove list. Kärntner Blatt

¹¹³ Besednik 1871, str. 79.

¹¹⁴ Besednik 1871, str. 104.

¹¹⁵ Besednik 1871, str. 112.

¹¹⁶ Freie Stimmen 1871, št. 70.

¹¹⁷ Besednik 1871, str. 120.

¹¹⁸ n. o. m.

¹¹⁹ Kärntner Blatt 1871, št. 63, 64, 66

objavlja tudi kratko vsebino Einspielerjevega govora — seveda ne omenja nemira in zaključuje: »Vse drugo, kar se je ali bo govorilo in pisalo o tem govoru, enostavno ni res in ker se to očitno godi z zlobnim namenom ni nič drugega kot nizka, pri gotovih ljudeh in listih žal običajna laž in obrekovanje.« List zanika tudi pisanje uradne Klagenfurter Zeitung glede nastopa Andreja Einspielerja, potrjuje pa nedostatke glede prevoza na železnici.

Spominska knjiga grabštanske župnije omenja tabor, govori o 5000 udeležencih in o tem, da so tabor motili grabštanski liberalci.¹²⁰ Klagenfurter Zeitung govori o okoli 2500 taboritov, Freie Stimmen pa so jih naštele kot običajno najmanj, namreč le 800 do 1200. Zadnje govorijo še o ščuvanju Zarnika proti Nemcem, o vpitju proti duhovnikom in o škandalu na kolodvoru.

Narodni listy¹²¹ omenjajo buheljski tabor, Zarnika kot predsednika in resolucijo za Zedinjeno Slovenijo. Politik¹²² dvakrat poroča o zadnjem slovenskem taboru, navaja Zarnika kot predsednika, vse druge govornike in vsebino njihovih govorov, število udeležencev in pravi o Einspielerjevem nastopu, da je govoril ob velikem pritrjevanju.

Dunajska Die Presse¹²³ govori o 2000 moških udeležencih, omenja sprejetje resolucij o uvedbi slovenščine v šole in urade in o Zedinjeni Sloveniji, o Majarjevem zavzemanju za Trdnjavino promemorijo, Železnikarjev govor o uradnikih, Mudnovu ugotovitev, da so Nemci dosedaj gospodarili med Slovenci, in pravi, da je Einspielerjev govor motilo 10¹-12¹ ljudi z nenehnimi živijo-klici; govoriti je hotel še Zarnik, toda ni več prišel do besede, vladnemu komisarju, ki je hotel te ljudi pomiriti, pa so kricali »proč s fariji!«, nakar se je tabor zaključil. List ve poročati o poštenem pretepu po končanem taboru. Neue Freie Presse¹²⁴ le indirektno omenja zadnji tabor, ko pravi, da se je rožansko demokratsko društvo izreklo proti programu tega tabora.

Trdnjava je še pred buheljskim taborom tiskala svojo spomenico na visoko c. k. ministrstvo notranjih zadev, uka in bogočastja, ki so jo člani dobili zastonj.¹²⁵ Besednik poziva, naj se je pokupi in razdeli med ljudstvo.¹²⁶ Trdnjavina dejavnost ob deželnozborskih volitvah 1871 je že opisana,¹²⁷ zanimivo je morda le še to, da je meseca oktobra 1871 v deželni zbor izvoljeni Einspieler izročil temu telesu »tudi slovensko prošnjo političnega društva Trdnjave, slavni deželni zbor naj blagovoli napraviti in visoki c. k. vladi predložiti predlog zakona o narodnostih tak, kakršen je tisti, kterega je visoko c. k. ministrstvo predložilo deželnemu zboru kraljestva češkega: da se tak zakon o narodnostih izda tudi za deželo Koroskih.«¹²⁸ Trdnjava se je s tem dokončno odvrnila od glavne zahteve vseh slovenskih taborov, od Zedinjene Slovenije. Nadaljnje slovenske tabore je preprečila oblast.¹²⁹ Po sklepu Trdnjave naj bi se federalističnega shoda v Pragi kot njen zastopnik, odnosno kot zastopnik koroških Slovencev, udeležil Matija Majar-Ziljski, ki po »neki nepriliki« ni prišel ob pravem času.¹³⁰ Kratko poročilo o občnem zboru »Trdnjave« 3. aprila 1872 v Besedniku navaja naravnost h temu, da je društvo v svoji aktivnosti močno popustilo. Preseneča tudi, da je o društvenem delovanju preteklega leta poročal Matija Majar-Ziljski, ki ni bil član odbora. Občni zbor je poleg celovških članov obiskalo nekaj zunanjih. Izvolil se je soglasno stari odbor in naprosil, »naj se še daleč trudi za blagor našega naroda na Koroskem.«¹³¹ Domala edina aktivnost, ki jo je Trdnjava izkazala

¹²⁰ Liber memorabilium, str. 28.

¹²¹ Narodni listy 1871, št. 217.

¹²² Politik 1871, št. 217, 223.

¹²³ Die Presse 1871, št. 221.

¹²⁴ Neue Freie Presse 1871, št. 2493.

¹²⁵ Besednik 1871, str. 96.

¹²⁶ Besednik 1871, str. 112.

¹²⁷ Janko Pleterski, n. o. m.

¹²⁸ Besednik 1871, str. 159.

¹²⁹ Die Presse 26. 9. 1871.

¹³⁰ Besednik 1871, str. 184.

¹³¹ Besednik 1872, str. 55.

in naslednjih mesecih, je bil podpis peticije proti direktnim volitvam v državni zbor.¹³²

»Ker se bodo obravnavale silno važne stvari«, poziva Besednik¹³³ na Trdnjavin, občni zbor 1874 tudi velikó zunanjih članov. Občni zbor, 15. 4. 1874 »je bil precej obilno obiskan«.¹³⁴ O delu je poročal tajnik Andrej Wieser, stavilo se je več predlogov za spremembo pravil. Med drugim naj bi v pravila sprejeli določilo, da sme Trdnjava prirejati shode in zборе po vseh slovenskih krajih. Stevilo odbornikov naj bi se povešalo na 7, večina naj bi stanovala v Celovcu, drugi pa po glavnih dolinah slovenske Koroške. Soglasno je bil izvoljen za predsednika Matija Majar-Ziljski, za odbornike pa so bili voljeni France Pesjak, B. C. Rosbacher, Matevž Serbicelj iz Skocijana in Matevž Hribernik iz Sentjakoba v Rožu. Pa tudi ta zadnji občni zbor ni mogel poziviti Trdnjave. Decembra 1875 je Matija Majar-Ziljski javil društvenim organom, da je Trdnjava zamrla. Tako je izginilo iz koroškega političnega življenja društvo, ki je uspešno mobiliziralo na taborih množico slovenskega koroškega prebivalstva.

Zusammenfassung
 Tabor-Bewegung in Kärnten

avguštin. Malle

Das slowenische Nationalprogramm des Vereines Slowenien wurde in den Tagen der Märzrevolution 1948 vor allem von Matija Majar wesentlich mitgestaltet, im in Klagenfurt erscheinenden »Slovenec« (1865—1867) gewann die jungslowenische Bewegung die Überhand. Bis zu seiner wirtschaftlich und politisch erzwungenen Einstellung als Folge der Wahlagitation 1867 führte das Blatt die Rubrik »Slowenische Länder«. Andrej Einspieler setzte sich im »Slovenec« und in seinen deutschsprachig erscheinenden Zeitungen insbesondere für die Gleichberechtigung der slowenischen Sprache in Schule sowie bei Ämtern und Gerichten ein und faßte die Forderung liberaler Slowenen nach dem Vereinten Slowenien vor allem als »Rute im Fenster« auf, falls die Forderungen nach sprachlicher Gleichberechtigung nicht verwirklicht werden sollten.

Liberaler Kärntner Slowenen kündigten den ersten Tabor — eine politische Versammlung unter freiem Himmel — für Ende September 1868 in Feistritz bei Bleiburg an. Das Vorhaben scheiterte, die zuständige Völkermarkter Bezirkshauptmannschaft untersagte die Versammlung. Erst mit der Gründung des Vereines »Trdnjava« in Klagenfurt wurde die grundlegende organisatorische Voraussetzung zur Durchführung der drei Tabors in Kärnten geschaffen. Neben diesem Verein wirkte in Klagenfurt zeitgleich die »Slovenska čitalnica« (Slowenische Lesehalle). Sie griff in die Taborbewegung nicht aktiv ein.

Aus der angekündigten Tagesordnung des verbotenen Tabors ist zu schließen, daß die Kärntner Slowenen jener Zeit die sprachliche Gleichberechtigung insbesondere bewegte, wobei sie sich ausdrücklich auf Art. XIX des Staatsgrundgesetzes beriefen. Sie entwickelten eigene Vorstellungen hinsichtlich des Gebrauchs des Slowenischen in Schule und vor Ämtern. Aber auch die Wahlkreiseinteilung, die Gemeindegröße und wirtschaftliche Aspekte spielten eine wichtige Rolle. Die Lehrerschaft war im Gegensatz zur späteren Zeit noch keineswegs so eindeutig deutschliberal bzw. deutschnational ausgerichtet. Sie wirkte bei obgenannten slowenischen Vereinen mit und nahm auch an den drei Tabors aktiv teil.

Die slowenische nationale Bewegung wurde natürlich seitens der Behörden aufmerksam verfolgt. Mit ein Grund für die verspätete Durchführung der Tabors in Kärnten könnten, neben dem bereits angeführten, die behördlichen Untersuchungen gewesen sein, die auf tätliche Auseinandersetzungen in Vevče (Josefsthal) und Janče (Jantschberg) einsetzten. Mit diesen Vorfällen, die zwischen den Turnern aus Ljubljana (Laibach) und der örtlichen bäuerlichen Bevölkerung nach einem Tabor stattfanden und in deren Gefolge es auch zu zahlreichen Festnahmen kam, beschäftigte

¹³² Besednik 1873, str. 32.

¹³³ Besednik 1874, str. 43.

¹³⁴ Besednik 1874, str. 52.

sich gleich sechsmal auch der Ministerrat. Im Wesentlichen ging es dabei darum, ob die öffentliche Sicherheit im Kronland Krain noch gegeben sei und ob man als Verbeugung auf eventuelle weitere Vorfälle die Garnisonen in Krain nicht verstärken sollte. Soweit aus den erhaltenen Protokollen zu entnehmen ist, setzte sich schließlich die Meinung Kaiser Franz Josephs durch, daß einer Truppenverstärkung in Krain für nicht nötig hielt und auf die Möglichkeit einer Truppenverschiebung im Notfall hinwies.

Der erste Tabor fand in Kärnten nach intensiverer Vorbereitung am 31. Juli 1870 in Feistritz bei Bleiburg statt. Ihm folgte am 18. September 1870 der Tabor in Selbritsch und den Schlußpunkt der slowenischen Taborbewegung bildet der Tabor in Oberwuchl bei Grafenstein, der am 6. August 1871 durchgeführt wurde. Als zentrale Punkte wurden an allen Versammlungen folgende Themen abgehandelt: Vereintes Slowenien — Zusammenführung aller Slowenen unter einer Verwaltungseinheit, Gleichberechtigung des Slowenischen in Schule und in der Verwaltung und wirtschaftliche Angelegenheiten. Als Vorsitzender fungierte an allen Tabors der liberale Abgeordnete des krainischen Landtages Valentin Zarnik. Die Mehrzahl der Redner stellten die Kärntner Slowenen.

Die Öffentlichkeit war über die Beteiligung an den Tabors überrascht. Nach slowenischen Berichten nahmen am Feistritzer Tabor 8000 Personen, am Selbritscher 10.000 und am Tabor in Oberwuchl 7000 Personen teil. Blätter deutschliberaler Richtung waren bestrebt, die Teilnehmerzahl möglichst tief anzusetzen. Behördliche Angaben sind bisher in den Archiven nicht gefunden worden. Von den Versammlungen brachten slowenische Zeitungen umfangreiche Berichte. Interessant und aufschlußreich sind aber auch die Korrespondentenberichte der Wiener und Prager Blätter, die teilweise auch Details bringen. Je nach politischer Ausrichtung stehen sie der Bewegung positiv oder ablehnend gegenüber, anerkennen aber ihren Massencharakter und die steigende politische Reife der Kärntner Slowenen.

Schon während, vor allem aber nach den Tabors kam es im slowenischen Landesteil zur Gründung zahlreicher katholisch-konstitutioneller Vereine. Im Hintergrund stand der konservative Andrej Einspieler, der in der slowenischen nationalen Bewegung in Kärnten langsam wieder die Oberhand gewann. Auf den Gründungsversammlungen dieser Vereine wurden teilweise auch die Forderungen der Tabors behandelt, einige Versammlungen sprengten ihren regionalen Charakter, sie könnten auch als kleinere Tabors bezeichnet werden. Die liberalen Kräfte innerhalb die Kärntner Slowenen waren durch Abwanderung, durch ihre lose Organisation und die einsetzende konservative Gegenbewegung, die sich auf die straffe kirchliche Organisation stützen konnte, stark geschwächt worden. Zugleich begannen die Deutschliberalen bzw. Deutschnationalen auch im slowenischen Teil des Landes mit dem Aufbau ihrer Organisationsstruktur und gewannen in der Folge für sich das Dorfbürgertum und große Teile der Lehrerschaft. Der Aufbau einer längerfristigen slowenischen liberalen Bewegung in Kärnten scheiterte.